

Mark Fabij
KVINTILIJAN | VZGOJA GOVORNIKA 10, 1

Prevod in uvodna razprava Matej Hriberšek

Mark Fabij Kvintilijan, najvidnejši predstavnik rimske retorike v 1. stoletju po Kr., se je rodil med letoma 35 in 40 po Kr. v Hispaniji v mestu Kalaguris. Njegov oče, sicer sam učitelj govorništva in govorniški teoretik, ga je odpeljal v Rim, kjer se je izpopolnjeval pri najboljših učiteljih govorništva svojega časa. Po končanem šolanju se je Kvintilijan vrnil domov, kjer je deloval kot odvetnik in je s svojo strokovnostjo in poštenostjo kmalu zaslovel. Pridobil si je naklonjenost tedanjega cesarskega namestnika v Hispaniji Galbe (poznejšega rimskega cesarja l. 68), ki ga je (kot poroča Hieronim v svoji *Kroniki* za l. 68) pripeljal nazaj v Rim.

Tu je postal vodja šole in katedre za retoriko, ki jo je ustanovil cesar Vespazijan. Postal je (kot znova poroča Hieronim, *Kronika* za l. 88) prvi od države nastavljeni in plačani učitelj govorništva v Rimu. Službo je opravljal več kot 20 let; v tem času je občasno deloval tudi kot odvetnik. V devetdesetih letih 1. stoletja (menda l. 88) je doživel hudo osebno tragedijo; umrli so mu žena in oba sinova, zato je prenehal z aktivnim poučevanjem in prevzel vzgojo pranečakov cesarja Domicijana, ki je Kvintilijana imenoval tudi za konzula. Umrli je domnevno l. 96.

Literarna tradicija je Kvintilijanu pripisovala avtorstvo dveh zbirk namišljenih retoričnih primerov, znanih pod naslovoma *Velike deklamacije* in *Male deklamacije*, ki pa verjetno nista njegovo delo. Njegova razprava *O vzrokih za propad govorništva* (*De causis corruptae eloquentiae*) se ni ohranila; ohranjeno pa je njegovo najpomembnejše delo, retorični učbenik in priročnik z naslovom *Vzgoja govornika*. Datacija tega dela ni povsem zanesljiva. Iz druge knjige je razvidno (2, 12, 12), da je ob izidu dela od njegove upokojitve minilo že kar nekaj časa (domnevno okoli dve leti). Zato začetek nastajanja dela postavljamo v leto 90; trajalo je – kot je razvidno iz uvodnega pisma založniku Trifonu – nekaj več kot dve leti, preden je tudi izšlo. Iz pisma je tudi razvidno, da je izdajo dela nekaj časa zadrževal in da je z njo pohitel na vneto prigovarjanje Trifona, brez katerega bi delo verjetno izšlo še kasneje. Domnevna letnica izida je torej l. 94, morda celo 95. *Terminus ante quem* je Domicijanova

smrt l. 96. Po izdaji *Vzgoje govornika* o Kvintilijanu ni nobenega sledu več; verjetno je umrl še v času Domicijanove vladavine.

Najznamenitejši odlomek *Vzgoje govornika* je nedvomno prvo poglavje desete knjige, čigar bistvo in namen nam pove že sam naslov: *De copia verborum*. Govori torej o pridobivanju besednega zaklada na podlagi najboljših zgledov, ki jih ponuja antična literatura. Kvintilijan študente retorike spodbuja naj razvijajo *μίμησις* (*mímezis*, *imitatio*, posnemanje); ta naj poteka ob prebiranju najboljše literature, kar jo premoreta grška in rimska književnost. Branje je imelo v govorniški tradiciji pomembno vlogo pri vzgoji in izobraževanju govornika. Študent govorništva – bodoči govornik se je ob literarnih ustvarjalcih iz preteklosti izobraževal, se po njih zgledoval, tako razvijal svojo sposobnost posnemanja (*μίμησις*, *imitatio*) in se navdihoval za samostojno delovanje. *Μίμησις* je lahko literarna, filozofska ali govorniška, lahko jo razumemo kot neko odslikavo dejanskosti ali kot tekmovanje z literarnim vzorom. Retorična *mímezis*, s katero se ukvarja Kvintilijan, pa vključuje dvoje: a) posnemanje vsebine in b) posnemanje stila.

Posnemanje je bilo torej sestavni del izobraževanja govornikov. Dokaz za to najdemo že pri Izokratu (*Panegirik* 8), ki posnemanje (*μίμησις*) tesno povezuje s tekmovalnostjo (*ζήλος*). Svoj pomen je *μίμησις* ohranila tudi skozi celotno helenistično obdobje, o čemer pričajo nekatere papirusne najdbe z besedili atiških govornikov (papirusi so iz 3. stoletja pr. Kr.), posredno pa tudi drugi viri, npr. Cicero (prim. *Brut* 280). Velik pomen so že starejši govorniški teoretiki (npr. Aristotel in Anaksimn iz Lampsaka) pripisovali pesništvu, zlasti Homerju, ki je svoj pomen in vlogo ohranil vse do Kvintilijana, ki o njem govori v samih superlativih in mu namenja veliko pozornosti. V helenističnem obdobju je imel govornik na voljo ogromno literarnih del, ob katerih se je lahko izobraževal in jih posnemal. Z rojstvom filologije in z delom aleksandrinskih filologov pa se je začel intenziven študij in načrtno zbiranje literature, izšle so prve kritične izdaje, komentarji in literarne študije o jeziku in stilu, ki so ga literarni ustvarjalci pogosto propagirali skozi svoja literarna dela (npr. Kalimah). Študije so pogosto vključevale tudi razprave in kritične ocene avtorjev in njihovih del. Tako se je z aleksandrinsko filologijo rojeval tudi grški klasicizem, ki je dosegel vrhunec konec 1. stoletja pr. Kr. z Dionizijem Halikarnaškim. Z njim se precej spremenil odnos govornika do literature; posnemanje (o njem je Dionizij napisal tudi posebno razpravo z naslovom *Περὶ μιμήσεως*, *O posnemanju*) je ostalo ena glavnih prvin retorične izobrazbe; še več, pri njem je dobilo pomen malodane psihološkega procesa. Po njegovem mnenju ni dovolj, da posnemovalec privzame samo vsebino in stil svojega vzornika, ampak se mora živeti tudi v njegovo psiho. Dionizij

je omejil število avtorjev na določeno število najboljših, po katerih naj se govornik vzgleduje; med njimi je najvišje uvrstil atiške govornike. Z enakim namenom je nastalo tudi prvo poglavje Kvintilijanove desete knjige.

Rimsko govorništvo ni imelo tako bogate in tako dolge tradicije kot grško, zato se je v veliki meri naslonilo na grške vzore. Grška govorniška tradicija se je na rimska tla prenašala preko govornikov, ki so se izobraževali v grških govorniških šolah pod vodstvom tedaj vodilnih grških retorjev. Del te tradicije, ki so jo Rimljani nasledili, je bilo tudi večno vprašanje, kateri govorniški stil je najboljši. Ta problematika je tudi v Rimu sprožila nastanek klasicističnega gibanja; to se je pojavilo sorazmeroma pozno, kar ni nič nenavadnega, saj so bili pogoji za njegovo oživitev dani šele, ko sta imela rimska književnost in rimsko govorništvo dovolj dolgo tradicijo. Osrednja osebnost tega gibanja je bil Kvintilijan, ki je v Rimu obudil »ciceronski ideal«. Na področju jezika in retorike si je prizadeval za ponoven dvig literarnega in govorniškega sloga in sicer za uveljavitev meril, ki jih je postavil Cicero, meril, ki so bila ob znatno spremenjenem literarnem okusu, značilnem za 1. stoletje po Kr., potisnjena v ozadje. Prav zato je Kvintilijan v svoje delo vključil tudi kritično ovrednoteno obravnavo avtorjev, katere naj učenci in študentje berejo in se po njih zgledujejo (*auctores imitandi*).

Ideja o *μίμησις* se je v rimski govorniški teoriji prvič pojavila v delu *Rhetorica ad Herennium*, kjer predstavlja enega izmed treh segmentov, ki pogojujejo uspeh govornika: *imitatio*, *ars*, *exercitio*. Običajna triada osnovnih segmentov je bila *natura*, *ars*, *exercitio*; za del slednje je veljala *imitatio* (prim. Izokrat, *Proti sofistom* 14–18 in Cicero, *O govorniku* 2, 90). Pri Kvintilijanu je *imitatio* vključena v *ars*; sam navaja, da so nekateri učitelji govorništva obravnavali posnemanje kot posebno, četrto sestavino, in predpogoj za študij retorike (*Vzgoja govornika* 3, 5, 1). K branju, ki je osnova za posnemanje in razvijanje kritičnosti, je spodbujal že Cicero (*O govorniku* 1, 158–159), Kvintilijan pa je bil prvi, ki je lektiro podal v tako strnjeni in zaključeni obliki, jo ovrednotil in jo vključil v vzgojno-izobraževalni koncept kot enega sestavnih delov.

Kot je bilo že omenjeno, nosi prvo poglavje desete knjige v rokopisni tradiciji naslov *De copia verborum*, *O besednem zakladu*. V prvem dela poglavja skuša avtor spodbuditi študenta k iskanju zgledov in pridobivanju besednega zaklada; pri tem ga skuša usmerjati in mu pomagati, da bi iz del potegnil najboljše, obenem pa ga navaja h kritičnemu vrednotenju avtorjev in del (10, 1, 1–45). Pri tem Kvintilijan nedvomno pokaže, da njegovi retorično-didaktični pogledi temeljijo na poglobljenem znanju in celovitem pregledu čez celotno grško in rimsko literaturo. V drugem delu poglavja pa avtor sistematizira najboljše

avtorje in sumarno ovrednoti njihovo literarno delo. Končni rezultat kaže na široko razgledanost avtorja, ki bazira na temeljitem študiju, nedvomno pa je razvidna tudi vloga tradicije, saj je Kvintilijanov sistem temeljil na retoričnem sistemu, ki se je oblikoval več stoletij. Za natančnejšo določitev, v kolikšni meri je njegov sistem tradicionalen, je premalo materiala; manjkajo namreč podobna dela, za katera bi lahko zanesljivo potrdili, da se je Kvintilijan zgledoval po njih in iz njih tudi črpal. Predvsem velja omeniti vprašanje vpliva Dionizija Halikarnaskega, ki je veljal za Kvintilijanov glavni vir (še posebej njegovo delo *Περὶ μὴσεως*; delo je ohranjeno samo fragmentarno, kar onemogoča natančnejše raziskave). Splošno je obveljala teza, da so Kvintilijanova ovrednotenja grških avtorjev v veliki meri tradicionalna, ovrednotenja rimskih avtorjev pa v največji meri originalna.

Prvo poglavje desete knjige lahko torej razdelimo na dva dela:

1. § 1–45 – utemeljitev pomena branja
2. § 46–131 – seznam avtorjev, ki naj jih študenti govornišтва prebirajo.

V prvem delu Kvintilijan najprej ovrednoti vlogo branja v programu govorniške izobrazbe (§ 1–5), poudari pomen bogatega besedišča oz. besednega zaklada (§ 6–15), primerja korist pisane besede z govorno besedo (§ 16–19), spregovori o pomenu večkratnega branja, o tem, da mora študent vedno poznati tudi ozadje govorov in (če gre za sodne govore) tudi druge govore, ki se nanašajo na isti primer (§ 20–23) ter opozori na slabosti najboljših piscev in napake pri posnemanju teh (§ 24–26). V paragrafi od 27 do 36 govori o osnovnih značilnostih pesništva (§ 27–30), zgodovinopisja (§ 31–34) in filozofije (§ 35–36) ter njihovem pomenu za govornika. Paragrafi od 37 do 45 so namenjeni predstavitvi drugega dela prvega poglavja (§ 37–38), predstavitvi najboljših piscev (§ 39), splošni oceni in predstavitvi različnih mnenj (§ 39–44) ter uvodu v drugi del (§ 45).

Drugi del prvega poglavja je verjetno najznamenitejši del celotne *Vzgoje govornika*. Razdeljen je v dve skupini:

1. pregled grške književnosti
2. pregled rimske književnosti.

Vsaka skupina je razdeljena po literarnih zvrsteh:

I. GRŠKA KNJIŽEVNOST

1. pesništvo (§ 46–72)
 - a) epsko pesništvo
 - b) didaktično pesništvo
 - c) bukolčna poezija
 - č) elegično pesništvo
 - d) jambografija

- e) lirika
- f) dramsko pesništvo:
 - f 1) komedija (§ 65 stara, § 69–72 nova)
 - f 2) tragedija (§ 66–68)
- 2. zgodovinopisje (§ 73–75)
- 3. govorništvo (§ 76–80)
- 4. filozofija (§ 81–84)

II. RIMSKA KNJIŽEVNOST

- 1. pesništvo (§ 85–100)
 - a) epika (§ 85–92)
 - b) elegično pesništvo (§ 93)
 - c) satira (§ 93–95)
 - č) jambsko pesništvo (§ 96)
 - d) dramsko pesništvo
 - d 1) tragedija (§ 97–98)
 - d 2) komedija (§ 99–100)
- 2. zgodovinopisje (§ 100–104)
- 3. govorništvo (§ 105–122)
- 4. filozofija (§ 123–131)

Verjetno so na Kvintilijana v tem delu vplivali aleksandrinski filologi. Na to kaže že razvrstitev snovi po literarnih zvrsteh. S tem Kvintilijan nadaljuje tradicijo, katere začetnik je bil Kalimah s svojim katalogom Πίναξες, nadaljeval pa jo Aristofan iz Bizanca s svojimi dopolnili. To delo, zasnovano na delitvi po literarnih zvrsteh, je bilo temelj za kasnejše literarne raziskave. Vendar pa se zaradi delitvenih kriterijev aleksandrinskih filologov pojavi tudi nekaj nepravilnosti. Tako je bil v skladu s prakso aleksandrinskih filologov do 2. stoletja pr. Kr. pri pesništvu osnovni kriterij delitve metrum. V helenizmu pa se je razvilo nekaj novih literarnih zvrsti, ki jih glede na uveljavljena merila ni bilo mogoče kategorizirati v posamezne literarne vrste. Tudi pri Kvintilijanu najdemo nekaj primerov, ko avtorjev ne razdeli v skladu s pričakovanji; tako je med epske pesnike uvrstil tudi bukolične pesnike (Teokrita in Evforiona), didaktične pesnike (Arata in Nikandra (če didaktično poezijo štejemo kot posebno zvrst)) in celo elegika (Tirtaja, kjer je na odločitev verjetno vplivala vsebina njegovih pesmi); moral je torej iskati kompromisno rešitev. Dva zanimiva primera najdemo tudi pri proznih piscih; Ksenofonta ne uvršča med zgodovinarje ampak med filozofe, prav tako pa med filozofe šteje tudi Bruta. Na helenistično tradicijo kaže tudi razporeditev snovi v *Vzgoji govornika* kot celoti; zasnovana je namreč po principu helenističnih poetik (tako kot npr. Horacijeva *Ars*

poetica). Knjige 1, 2 in 12 govorijo o umetniku (*de artifice*), knjige 8–11 o umetnosti (*de arte*), knjige 3–7 pa o delu samem (*de opere*).

Ob primerjavi grških in rimskih avtorjev se Kvintilijan po eni strani zaveda nadrejenega položaja grške književnosti in njenega velikega vpliva na rimsko (gl. § 95, § 99, §123), po drugi strani pa opozarja na enakovrednost rimske književnosti grški (gl. § 93, § 93, § 101, § 98, § 105) in njen tekmovalni značaj, različno od zvrsti do zvrsti. Primerjava oziroma vzporedna sodba (σύγκρισις) med grškimi in rimskimi avtorji poteka po posameznih literarnih zvrsteh, v nekaterih primerih pa tudi med posameznimi avtorji. Tako v § 101 vzporeja Tukidida in Salustija ter Herodota in Livija, v § 86 poglavju Homerja in Vergilija ter v § 105–108 Demostena in Cicerona. Nekatero pasuse prvega poglavja desete knjige bi lahko označili celo kot filološke oz. tekstno-kritične. Tako npr. v § 70 govori o vprašanju avtorstva Menandrovih komedij, v § 99 o vprašanju avtorstva Terencijevih komedij, v § 100 kritizira Afranija, v § 120 obravnava stil in razvoj Julija Sekunda; podobnih primerov je še nekaj. Pričujočega poglavja desete knjige ne moremo označiti kot literarno-zgodovinskega, saj najdemo v njem zgolj nekaj omemb in aluzij, ki nakazujejo razvoj posameznih zvrsti. Tako npr. v § 69, kjer povezuje Evripida in Menandra (Menander je bil po Kvintilijanovih besedah velik občudovalec in posnemovalec Evripida), prikrito predstavi vpliv tragedije na razvoj nove komedije; v § 66 omenja Ajshila kot začetnika tragiške umetnosti; v § 93 s ponosom pove, da je satira *tota nostra*, torej povsem in izvirno rimska zvrst. Poleg 10, 1 govori Kvintilijan o koristi branja še v dveh odlomkih: a) v 1, 8, 4–12, kjer navaja in ocenjuje pesnike, ki naj bi jih brali otroci v šolah pod nadzorom gramatika, in b) v 2, 5, 18–26, kjer našteva in vrednoti prozne pisce, ki naj jih berejo učenci na višji stopnji. Odlomka nam pomagata natančneje osvetliti nekatere pasuse iz 10, 1.

Osnovno načelo, na katerem Kvintilijan gradi ocene v 10, 1, je njegova lastna kritična sodba (*iudicium*, κρίσις); pri ocenah je (kot je bilo že omenjeno) vezan na tradicijo in določene vire, ni pa od njih odvisen; to potrjujejo tudi ocene, ki jih najdemo drugod v njegovem delu. Za kritično sodbo sam poudarja, da je neločljivo povezana z vsemi sestavinami govorništva (prim. *Vzgoja govornika* 3, 3, 5–6) in je osnovno vodilo pri vseh dejavnostih govornika, tako v času študija kot po njem; med te dejavnosti sodi tudi ukvarjanje z literaturo – bodisi branje in preučevanje bodisi ustvarjanje te. V lektiro, ki jo Kvintilijan priporoča v vseh treh omenjenih odlomkih, so zajeti najboljši avtorji, ki predstavljajo standardno osnovo za oblikovanje vzorov in izgradnjo lastnega stila ter za prehod k slabšim piscem. Vendar pa tudi za te avtorje poudari, da ni vse, kar povedo, popolno (prim. 10, 1, 24: *neque*

id statim legenti persuasum sit, omnia quae optimi auctores dixerint utique esse perfecta.). Prav zato je pomembno razvijanje kritičnega mišljenja. Kvintilijanova vrednotenja temeljijo na strokovnem pristopu k snovi, čeprav se včasih zazdi, da se ravna bolj po občutku. Upoštevati pa moramo tudi, da imamo pred sabo izdelek strokovno in splošno vrhunsko izobraženega in dobro podkovanega učitelja nespornega slovesa in z dvajsetletnimi izkušnjami.

Vse naštetu predstavlja enega od segmentov ki vodijo h končnemu cilju, ki ga Kvintilijan povzema v začetnem stavku 12. knjige (12, 1, 1): *Sit nobis orator, quem constituimus is, qui a Marco Catone finitur, vir bonus, dicendi peritus ...* Govornik, ki ga oblikujemo, naj bo tak, kot ga definira Mark Kato: poštenjak, več govorništva ... Takšen je ideal govornika, ki ga Kvintilijan povzema po Katonu in si ga zastavlja v svojem retorično-izobraževalnem sistemu, vendar z izrazitim poudarkom tudi na študijski plati oblikovanja bodočega govornika, ki mu skuša s prvim poglavjem desete knjige podati dodatno študijsko oporo.

Vzgoja govornika 10, 1

O BESEDNEM ZAKLADU

I. 1. Ta stilistična pravila¹ so sicer potrebna za teoretično znanje, vendar ne pripomorejo veliko k pravemu govorništvu, če se nanje ne navezuje neka zanesljiva spretnost, ki jo Grki imenujejo *ἔξις*;² vem, da se navadno zastavlja vprašanje, ali jo bolj razvija pisanje ali branje ali govorjenje.³ To vprašanje bi morali natančneje pretresti, če bi lahko bili zadovoljni z eno samo, katero koli izmed teh metod. **2.** Vendar pa so vse te tako tesno in neločljivo povezane med sabo, da bi se v primeru, če bi zanemarili eno med njimi, zaman trudili s preostalima dvema. Govorništvo namreč ne bo nikoli zanesljivo in močno, če ga ne bodo krepile pogoste stilne vaje in brez zgleda, ki si ga pridobimo z branjem, se bo naš trud pozibalva kakor ladja brez krmarja; če pa tisti, ki bo vedel, o čem in kako je treba govoriti, ne bo imel svoje govorni-

¹ stilistična pravila: Vprašanje stila in stilističnih pravil (*elocutio*) Kvintilijan obravnava v 8. in 9. knjigi.

² *ἔξις*: = zmožnost, sposobnost; spretnost (*sc.* prilagajanja). Beseda izhaja iz glagola *ἔχω*.

³ pisanje ... govorjenje: Ta tri področja Kvintilijan obravnava v 10. knjigi: pisanje v poglavjih 3–5 (3. *Quo modo scribendum sit*; 4. *De emendatione*; 5. *Quae scribenda sint praecipue*), branje v 1. poglavju (*De copia verborum*) in 2. poglavju (*De imitatione*) poglavju, govorjenje (in sicer improvizirano) pa v 7. poglavju (*Quem ad modum extemporalis facilitas paratur et contineatur*).

ške spretnosti pod orožjem in pripravljene na sleherne nepredvidljive položaje, bo tako rekoč ležal na zaklenjenih zakladih. **3.** Morda je še posebej potrebna, pa vendar ni takoj bistvenega pomena za oblikovanje govornika. Ker je govornikova prvenstvena naloga besedno izražanje, je namreč govorjenje gotovo na prvem mestu in očitno je, da je bil tu začetek govorniške umetnosti; takoj nato sledi posnemanje⁴ in končno marljiva vaja v pisnem izražanju. **4.** Toda kot do popolnosti ni mogoče priti drugače kot da začnemo na začetku, tako v teku izpopolnjevanja ti prvi začetki postanejo povsem nepomembni. Na tem mestu ne govorim o tem, kako je treba vzgajati govornika (kajti o tem je bilo povedano bodisi dovolj bodisi vsaj toliko, kolikor je bilo v moji moči), ampak o tem, s kakšnimi vajami je treba pripravljati na spopade atleta, ki ga je učitelj že naučil vseh veščin. Zatorej študenta, ki bo znal snov poiskati in razporediti, ki pozna pravila izbire in razporejanja besed, poučimo o tem, kako lahko govorniško teorijo kar najbolje in najlažje uporablja v praksi.⁵

5. Nedvomno si mora pripraviti nekaj (da tako rečem) zalog, ki jih bo lahko uporabil, kadar koli bo potrebno; te zaloge pa sestavljata obilica tematik in besedni zaklad. **6.** Toda tematika je lastna vsakemu primeru posebej oziroma je skupna le redkim primerom, besedišče pa si je potrebno pripravljati za vse mogoče primere. Če bi namreč posamezno stvar označevala samo ena beseda, bi besedišče terjalo manj truda, ker bi se vse besede takoj ponujale skupaj s stvarmi samimi. Ker pa so ene besede bodisi ustrežnejše bodisi okrasno učinkovitejše bodisi pomensko močnejše bodisi blagoglasnejše od drugih, je potrebno vse ne le poznati, ampak jih imeti pripravljene in tako rekoč pred očmi, da govornik med njimi zlahka izbere najboljše, potem ko jih kritično ovrednoti. **7.** Vem, da so nekateri vajeni učenja sopomenk na pamet, da bi si lažje priklicali v spomin eno izmed mnogih in da bi po uporabi ene sopomenke, če bi jo bilo v kratkem spet treba uporabiti, posegli po drugi, ki bi imela enak pomen, z namenom, da se izognejo ponavljanju. To pa je ne le otročje in precej jalovo početje, ampak tudi prav nič koristno ni; gre zgolj za kopičenje neurejene trume besed, izmed katerih lahko posameznik brez razlike poseže po tisti, ki mu je najbolj pri roki.

8. Pri oblikovanju besednega zaklada je potrebna kritična presoja, saj stremimo za pravim govorništvom, ne pa za spretnim šarlatanskim

⁴ posnemanje: Obravnava ga v 2. poglavju 10. knjige, že v 1. poglavju pa nakaže, kaj je bistvenega pomena zanj: *optima legendo atque audiendo* (10, 1, 8).

⁵ Zatorej ... praksi: V stavku so zajeti vsi sestavni deli govorništva: *res invenire* (*inventio*; obravnava jo v knjigah 3–6), (*res*) *disponere* (*dispositio*; obravnava jo v 7. knjigi), *eligendi et collocandi ratio* (*elocutio*; obravnava jo v 8. in 9. knjigi), *qua ratione ... possit* (*memoria in actio* ali *pronuntiatio*; 11. knjiga).

besedičenjem.⁶ To dosegamo z branjem in poslušanjem najboljših del; tako se bomo učili ne le zgolj izrazov, s katerimi označujemo posamezne stvari, ampak tudi to, kateri izraz je na določenem mestu najustreznejši. **9.** Skoraj vse besede, razen nekaterih preveč nespodobnih,⁷ najdejo prostor v govoru. Jambografi in pisci stare komedije sicer pogosto žanjejo hvalo tudi zaradi takšnih besed; za nas pa je dovolj, da imamo pred očmi svojo stroko. Vse besede z izjemo omenjenih so na tem ali onem mestu najboljše, kajti včasih potrebujemo tudi vulgarne in vsakdanje besede; tudi besede, ki se v umetniško bolj dognanem delu zdijo prostaške, so primerne, kadar to zahtevajo okoliščine. **10.** Da se naučimo te besede in da poznamo ne le njihov pomen, ampak tudi njihove oblike⁸ in metrične vrednosti, da bodo ustrezale mestu, kjer jih bomo uporabili, to lahko dosežemo le z marljivim branjem in poslušanjem, ker vsak govor sprejemamo najprej z ušesi. Zato otroka, ki so ju po kraljevem ukazu na samotnem kraju vzgojile neme rejnice, nista bila zmožna govoriti,⁹ čeprav sta menda izustila neke besede.¹⁰ **11.** Narava nekaterih besed je takšna, da kljub različni glasovni sestavi izražajo isto,¹¹ tako da ni nobene pomenske razlike, najsi uporabimo eno ali drugo, kot npr. *ensis* in *gladius*; druge besede pa, čeprav gre za izraze, ki so lastni posameznim stvarem, imajo v prenesenem pomenu kljub temu enak pomen, kot npr. *ferrum* in *mucro*. **12.** Po zlorabi¹² imenujemo *sicarii* vse, ki so zagrešili umor s kakršnim koli orožjem. Druge stvari izražamo z opisom,¹³ kot npr. *et pressi copia lactis* [in obilica stisnjenega mleka].¹⁴ Zelo veliko besed pa

⁶ spretnim šarlatanskim besedičenjem = lat. *volubilitas circulatoria*. Pridevnik *circulatorius* najdemo prvič pri Kvintilijanu, samostalnik *volubilitas* pa pri Ciceronu, kjer nima negativne konotacije, vendar pa mora nujno temeljiti na široki izobrazbi (*O govorniku* 1, 17: *est et scientia comprehendenda, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est*).

⁷ nespodobnih: Kvintilijan namiguje na napadalno ost in neprizanesljivo, dostikrat tudi žaljivo izražanje jambografov in starih komediografov (*αἰσχρολογία*).

⁸ oblike: = celotno oblikoslovje.

⁹ nista bila zmožna govoriti: Kvintilijan v grobih potezah povzema zgodbo o egipčanskem kralju Psametihu in njegovem poskusu, da bi izvedel, katero ljudstvo je najstarejše; obširneje jo opisuje Herodot (2, 2).

¹⁰ neke besede: Besedo *βελός*.

¹¹ glasovni sestavi ... isto: *Vox* = beseda kot nosilec določene zvočne vrednosti in oblike; *verbum* = beseda kot nosilec pomena. Razliko med izrazoma pojasnjujeta tudi Cicero (*Govornik* 49, 162: ... *rerum verborumque iudicium in prudentia est, vocum autem et numerorum aures sunt iudices* ...) in Horacij (*Satire* 1, 3, 103: *donec verba quibus voces sensusque notarent*).

¹² Po zlorabi: = po katahrezi; gr. *κατάχρησις*. Kvintilijan jo takole definira (*Vzgoja govornika* 7, 6, 34): *κατάχρησις, quam recte dicimus abusivem, quae non habentibus nomen suum accomodat, quod in proximo est* ...

¹³ z opisom: = perifraza, gr. *περίφρασις*, lat. *circuitus verborum*.

¹⁴ *et pressi copia lactis* [in obilica stisnjenega mleka]: Vergilij, *Bukolika* 1, 81.

izražamo figurativno z nadomeščanjem: namesto *scio* [vem], uporabimo *non ignoro* [dobro vem], pa *non me fugit* [dobro poznam], *non me praeterit* [ni mi neznano], *quis nescit* [kdo ne ve?] in *nemini dubium est* [nihče ne dvomi]. **13.** Lahko si izposodimo tudi sorodne izraze. Tudi *intellego* [razumem], *sentio* [čutim] in *video* [vidim] namreč pogosto pomenijo isto kot *scio* [vem]. Branje nas bo zelo obogatilo s takšnimi izrazi in uporabljali jih bomo ne le tako, kot nam bodo prišli na misel, ampak tudi tako, kot je treba. **14.** Ti izrazi namreč niso vedno pomensko zamenljivi. Za razumsko umevanje bi lahko uporabil izraz *video* [vidim], bi pa za vidno zaznavanje ne mogel reči *intellego* [umevam]; in kot *mucro* [bodalo] ne zaznamuje *gladium* [meča], tako *gladius* [meč] ne zaznamuje *mucronem* [bodala]. **15.** Tako¹⁵ si sicer bogatimo besedni zaklad, vendar pa branje in poslušanje ne smeta biti namenjena samo širjenju besednjaka. Pri vsem, kar učimo, so namreč primeri učinkovitejši tudi od same teorije, predavane v šolah, zato ker govornik učiteljeve nauke udejanja, seveda potem, ko smo učenca pripeljali do te stopnje, da lahko brez učiteljeve pomoči primere razume in jih oprt na lastne sile posnema.

16. Poslušalci in bralci so deležni različnih koristi. Govornik spodbuja s svojim zanosom, ne razvnema z orisom podobe stvari, ampak s stvarmi samimi. Vse je namreč eno samo življenje in gibanje in to, kar se tako rekoč na novo rojeva, sprejemamo z naklonjenostjo in vznemirjenjem; ne razburja nas samo izid sodne razprave, ampak tudi tveganje govornikov samih. **17.** Razen tega glas, uglajene kretnje, način izgovarjave (ki je v govorništvu izjemnega pomena), prilagojen slehernim okoliščinam, skratka vse skupaj ima vzgojni učinek. Pri branju je kritična sodba zanesljivejša, poslušalcem pa jo večkrat onemogoči bodisi osebna pristranskost bodisi vpitje navdušene množice. **18.** Sram nas je ne soglašati z njo in neka tiha bojazen nam preprečuje, da bi se bolj zanašali na svojo presojo, medtem ko se večina navdušuje nad napačnimi stvarmi in najeti ploskači hvalijo tudi tisto, kar jim ni všeč. **19.** Dogaja pa se tudi nasprotno, namreč da poslušalci s pokvarjenim okusom tudi najboljšim govorom ne podajo priznanja. Teh vplivov pri branju ni in branje tudi ne zdrvi mimo tako urno kot govorni nastop, ampak lahko nek odlomek večkrat ponovno preberemo, če smo morda v dvomih glede česa ali pa si želimo kakšno stvar dodobra zapomniti. Berimo torej znova odlomke in razmišljajmo o njih in kakor hrano pogoltnemo prežvečeno in skoraj raztopljeno, da se lažje prebavi, tako si snovi, ki jo preberemo, ne vtisnimo surove v spomin za kasnejše posnemanje, ampak jo s številnimi ponavljanji poprej omehčajmo in na nek način prebavimo. **20.** Dolgo je treba brati samo najboljše pisce in takšne,

¹⁵ Tako: *sc.* z marljivim branjem in poslušanjem (*multa lectione atque auditione*); gl. § 10.

ki ne bodo prevarali našega zaupanja, vendar pozorno in skoraj tako skrbno, kot bi sami pisali; vse je treba predelati, a ne po delih, ampak moramo knjigo prebrati do konca in nato znova poseči po njej, zlasti še, če gre za govor, čigar odlike so pogosto tudi namenoma skrite. **21.** Govornik namreč pogosto vnaprej pripravlja, prikriva, preži v zasedi in v uvodnem delu pove tisto, kar bo koristilo na koncu. To nam na tistem mestu, kjer je uporabljeno, ni všeč, ker še ne vemo, zakaj je bilo povedano; in prav zato si moramo, potem ko se dodobra seznanimo s celoto, te odlomke ponovno prebrati. **22.** Zelo koristno pa je, da poznamo vse sodne obravnave, katerih govore smo prebrali, in da preberemo govore obeh vpletenih strani, če je to le mogoče, npr. govore, v katerih sta se spopadla Demosten in Ajshin,¹⁶ govore Servija Sulpicija in Mesale (prvi je govoril v obrambo Aufidija, drugi proti njemu),¹⁷ Polionove in Kasijeve govore, ko je bil obtožen Asprenat,¹⁸ ter mnoge druge. **23.** Tudi če se nam nekateri ne bodo zdeli tako kvalitetni, bo vendarle prav, da posežemo po njih in se seznanimo s spornimi vprašanji sodnih procesov, kot npr. po Tuberonovih govorih¹⁹ proti Ligariju in Hortenzijevem v obrambo Vera,²⁰ s katerima sta nastopila proti Ciceronovim govorom.²¹ Koristno bo celo vedeti, kako je posamezni govornik obravnaval iste primere. Kalidij je imel namreč govor o Ciceronovi hiši²² in Brut je govor v obrambo Milona²³ napisal za vajo, čeprav se Kornelij Celz moti

¹⁶ Demosten in Ajshin: Leta 336 je Ktezifont predlagal, naj skupščina Demostena za njegove zasluge nagradi z zlatim vencem, šest let pozneje (330) pa ga je Ajshin obtožil protizakonitega ravnanja, češ da predlog ni bil podan na zakonitem mestu. Na Ajshinov govor *Proti Ktezifontu* (Κατὰ Κτησιφῶντος) je Demosten odgovoril z govorom *O vencu* (Περὶ στεφάνου), v katerem je zagovarjal svoje politično delovanje.

¹⁷ proti njemu: Šlo je za proces glede nasledstva, v katerem je Mesala nastopal kot tožnik (*Vzgoja govornika* 6, 1, 20).

¹⁸ obtožen Asprenat: Gaja Nonija Asprenata, Avgustovega prijatelja, je Kasij obtožil, da je na pojedini zastrupil 130 povabljenih gostov (tako poroča Plinij, *Naravoslovje* 35, 164). Polio ga je uspešno branil.

¹⁹ po Tuberonovih govorih: Kvint Elij Tubero je l. 46 obtožil Ligarija, da se je v Afriki na Pompejevi strani bojeval proti Cezarju. Cicero ga je uspešno zagovarjal.

²⁰ v obrambo Vera: Kvint Hortenzij Hortal, znameniti govornik iz Ciceronovega časa, predstavnik azijskega stila. V procesu proti Veru je nastopil kot njegov branilec. Kvintilijan ga med rimskimi govorniki (§ 105–122) ne omenja.

²¹ proti Ciceronovim govorom: tj. proti govoru *Pro Ligario* ter govorom *In Verrem*.

²² govor o Ciceronovi hiši: Ko je moral Cicero zaradi Klodijevega rovarjenja l. 58 v izgnanstvo, so mu zaplenili in podrli hišo, zemljišče pa je dal Klodij posvetiti boginji Libertas. Cicero se je po vrnitvi pritožil in se s prošnjo obrnil na kolegij pontifikov (z govorom *De domo sua ad pontifices*); ta je njegovi prošnji ugodil. Govor na to tematiko je očitno napisal tudi (čeprav samo kot govorniško vajo) Ciceronov prijatelj Mark Kalidij (97–47 pr. Kr.), ki ga je Cicero kot govornika zelo cenil (*Brut* 274).

²³ Milona: Za razliko od Cicerona, ki je Milona, obtoženega Klodijevega umora,

v svojem prepričanju, da ga je dejansko govoril, Polio in Mesala sta ta ista obtoženca branila in v mojih otroških letih so med ljudstvom krožili znameniti govori Domicija Afra, Krispa Pasiena²⁴ in Decima Lelija v obrambo Voluzena Katula. **24.** Bralec naj se ne pusti takoj prepričati, da je vse, kar so povedali najboljši avtorji, nedvomno popolno. Tudi njim kdaj spodrsne, klecnejo pod bremenom, svojim talentom privoščijo ležeren oddih, ne napenjajo vseh miselnih sil in se včasih utrudijo, saj se Ciceronu dozdeva, da Demosten včasih zadrema,²⁵ Horaciju pa, da se to zgodi celo samemu Homerju.²⁶ **25.** Ta dva sta sicer vrhunski avtoriteti, pa vendar človeka, in tistim, ki menijo, da lahko vse, kar so našli pri njiju, štejejo za stilistično pravilo, se zgodi, da posnemajo njune pomanjkljivosti (to je namreč lažje) in o sebi mislijo, da so jima na moč podobni, če posnemajo napake velikih mož.²⁷ **26.** Vendar pa je treba sodbo o tako velikih možeh izrekati zmerno in previdno, da se ne bi zgodilo to, kar se zgodi mnogim, namreč da obsojajo tisto, česar ne razumejo. In če se človek že mora motiti v tem ali onem pogledu, bi imel raje, da bi bili bralci zadovoljni z vsem pri teh možeh kot pa da bi jim marsikaj ne bilo všeč.

27. Teofrast pravi, da branje pesnikov zelo koristi govorniku in mnogi se povsem upravičeno strinjajo z njim. Pri njih namreč zajemamo navdih za misli, vzvišen jezik, sleherno razgibanost čustev in ustrezen prikaz značajev, še zlasti pa tako mikavne stvari dodobra poživijo duha, nekako otopelega od vsakodnevne advokatske službe; in zato Cicero meni, da bi morali počivati ob tovrstnem branju.²⁸ **28.** Vendar pa imejmo v mislih, da govornik ne sme v vsem posnemati pesnikov, niti njihovega svobodnega izražanja niti proste rabe figur; da pesništvo primerjamo z lepim prikazom²⁹ in da razen tega, da teži zgolj za užitkom in ga skuša

v svojem govoru z enakim naslovom branil z utemeljitvijo, da je šlo za povsem zakonito samoobrambo, je Brut opravičeval Milona s tem, da si je Klodij kot pokvarjen državljani zaslužil smrt.

²⁴ Krispa Pasiena: Neronov oči, umrl l. 49; zelo ga je cenil Seneka starejši (*Kontoverzije* 2, 13: *vir eloquentissimus et temporis sui primus orator*).

²⁵ včasih zadrema: Kje Cicero to omenja, ni znano; opiramo se na Plutarhov življenjepis (Cicero 24): *τινες τῶν προσποιουμένων δημοσθενίζειν ἐπιφύονται φωνῇ τοῦ Κικέρωνος, ἦν πρὸς τινὰ τῶν ἐταίρων ἔδηκεν ἐν ἐπιστολῇ γράψας, ἐνιαχοῦ τῶν λόγων ἀπονυστάζειν τὸν Δημοσθένη: ...*

²⁶ celo samemu Homerju: *Pismo o pesništvu* 358–359: ... *et idem / indignor, quandoque bonus dormitat Homerus*.

²⁷ napake velikih mož: Verjetno tu namiguje na Seneko, ki ga obravnava čisto na koncu prvega poglavja.

²⁸ ob tovrstnem branju: *Za pesnika Arhijo* 6, 12: *Quaeres a nobis, Grati, cur tanto opere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus hoc forensi strepitu reficiatur et aures convicio defessae conquiescant*.

²⁹ z lepim prikazom: Pesništvo namreč sodi v *genus demonstrativum*, za katerega Kvintilijan pravi (3, 4, 13): *Sed mihi ἐπιδεικτικόν non tam demonstrationis vim habere*

doseči z izmišljanjem ne le lažnih, ampak včasih tudi kakih neverjetnih stvari,³⁰ uživa številne svoboščine, **29.** ker je vezano na točno določena metrična pravila in ne more vedno uporabiti primernih izrazov, ampak se prisilno pregnano z ravne poti zateka na stranske poti izražanja in mora določene besede ne le zamenjavati, ampak tudi podaljševati, krajšati,³¹ prestavljati in deliti;³² da pa mi, govorniki, oboroženi stojimo v bojni vrsti, bijemo odločilni boj za najpomembnejše stvari in se trudimo za zmago. **30.** Ne bi želel, da bi plesen in rja umazali naše orožje, ampak naj bo na njem tak blesk, ki vzbuja strah, tak, kakršen je blesk železa, ki zaslepi razum in obenem vid, ne pa tak, kakršen je blesk zlata in srebra, ki nima v boju nobenega učinka in je lastniku prej nevaren.

31. Tudi zgodovinopisje lahko govornika hrani z bogatim in okusnim sokom; pa tudi zgodovinopisna dela je treba brati z zavestjo, da se mora govornik izogibati večini njihovih odlik. Je namreč zelo blizu poeziji in na nek način poezija v prozi; namen pisanja je pripoved, ne dokazovanje, in namen dela kot celote ni oris trenutnega dogajanja in spopada, ampak, da se potomci spominjajo dogodkov in da pisec zaslovi. Zato se z bolj neustaljenimi izrazi in svobodnejšo rabo figur skuša izogniti suhoparnemu pripovedovanju. **32.** Zato (kot sem povedal)³³ si pred sodnikom, ki je zatopljen v razne misli in pogosto neizobražen, ne smemo prizadevati za slavno Salustijevo jedratost, ki je za neobremenjenega in izobraženega poslušalca nekaj najpopolnejšega, in znamenito Livijevo mlečno obilje³⁴ ne bo v zadostni meri poučilo tistega, ki išče verodostojnost, ne pa lepo predstavitev. **33.** Razen tega Mark Tulij meni, da tudi Tukidid in Ksenofont ne koristita govorniku,³⁵ čeprav ocenjuje, da prvi *z bojno trombo kliče na spopad*³⁶ in da so skozi usta

quam ostentationis videtur. S tem poudarja njegov prvenstveno estetsko vrednost nasproti praktični vrednosti in namenu govorništva.

³⁰ neverjetnih stvari: Na to opozarja že Aristotel (*Poetika* 24, 1460a: δεδιδαχεν δὲ μάλιστα Ὀμηρος καὶ τοὺς ἄλλους ψευδῆ λέγειν ὡς δεῖ ... προαιρεῖσθαι τε δεῖ ἀδύνατα εἰκότα μᾶλλον ἢ δυνατὰ ἀπίθανα.

³¹ podaljševati, krajšati: Nanaša se na zloge; podaljševati (*extendere*) = epenteza (npr. *induperator* za *imperator*), krajšati (*corripere*) = sinkopa (npr. *saeculum* za *saeculum*).

³² prestavljati in deliti: Nanaša se na besede; prestavljati (*convertere*) = anastrofa ali hiperbaton, deliti (*dividere*) = tmeza.

³³ (kot sem povedal): gl. 4, 2, 45.

³⁴ mlečno obilje: lat. *lactea ubertas*.

³⁵ meni, da tudi Tukidid in Ksenofont ne koristita govorniku: Cicero za Tukidida pravi (*Govornik* 30): ... *nihil ab eo transferri potest ad forensem usum et publicum*; za Ksenofonta pa (*Govornik* 32): ... *cuius sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forensi strepitu remotissimus*.

³⁶ prvi *z bojno trombo kliče na spopad*: = Tukidid; prim. Cicero, *Govornik* 39: ... *incitator fertur et de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum* ...).

slednjega *govorile Muze*.³⁷ Kljub temu pa lahko včasih v zastranitvah³⁸ posežemo tudi po blešččem zgodovinskem stilu, samo da ob osrednjih točkah razprave ne pozabimo, da ne potrebujemo oteklih mišic borilcev, ampak žilave roke vojakov, in da pisana obleka,³⁹ ki jo je baje nosil Demetriji Faleronski, ni primerna za prah na Forumu. **34.** Še ena korist je od zgodovinskih del, in sicer je ta zelo pomembna, vendar se ne navezuje na trenutno tematiko, namreč korist, ki jo prinaša poznavanje dogodkov in primerov, s katerimi mora biti govornik še posebej dobro seznanjen, in naj ne čaka na vsa pričevanja od klienta, ampak naj večino teh zajema iz preteklosti, s katero se je dodobra seznanil; ti dokazi so toliko tehtnejši, ker le tem ne gre očitati sovraštva in pristranskosti.

35. Govorniki so krivi, da si moramo marsikaj pridobiti ob prebiranju filozofov, saj so slednjim prepustili najboljši del svoje stroke. O pravičnem, poštenem, koristnem in njihovih nasprotjih ter o teoloških vprašanih namreč največ govorijo in žolčno dokazujejo stoiki,⁴⁰ bodočega govornika pa z burnimi razpravami in zastavljanjem vprašanj⁴¹ najbolje pripravljajo sokratiki.⁴² **36.** A tudi pri filozofih moramo biti enako kritični, da imamo tudi takrat, ko se ukvarjamo z istimi vprašanji, v mislih dejstvo, da je vendarle velika razlika med sodnimi in znanstvenimi razpravami, med Forumom in predavalnico, med teorijo in dejanskim tveganjem na sodišču. **37.** [Katere avtorje je treba brati.] Ker sem mnenja, da je branje tako zelo koristno, sem prepričan, da bo večina bralcev zahtevala, naj k razpravi dodam tudi seznam, katere pisce je treba brati in katera je posebna odlika posameznega pisca. Vendar pa bi se delo vleklo v neskončnost, če bi hotel obravnavati vsakega posebej. **38.** Mark Tulij vendar v *Brutu* v toliko tisoč vrsticah govori samo o rimskih govornikih in kljub temu je razen Cezarja in

³⁷ so skozi usta slednjega *govorile Muze*: = Ksenofont; prim. Cicero, *Govornik* 62: *Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt*.

³⁸ zastranitvah: lat. *digressio, egressio*, gr. *παρέκβασις*.

³⁹ pisana obleka: = *versicolor vestis*. Verjetno gre za prevod kakšnega grškega izraza, ki kaže na njegov izumetničeni stil.

⁴⁰ stoiki: Kvintilijan opozarja na široko področje delovanja stoikov (*σοφία* (po stoiški definiciji) = *ἐμπειρία τῶν θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων καὶ τῶν τοῦτου αἰτιῶν*) in na njihovo dialektično ostrino.

⁴¹ burnimi razpravami in zastavljanjem vprašanj: besedni dvoboji z zastavljanjem kratkih vprašanj (*interrogatio* = izpraševanje, pretresanje v Sokratovem slogu = gr. *ἔλεγχος*) in odgovorov.

⁴² sokratiki: = pisci sokratskih dialogov: Platon, Ksenofont ter atiški filozof Ajshin (Sokratov učenec).

Marcela⁴³ zamolčal⁴⁴ vse svoje sodobnike, s katerimi je živel; bi jaz kdaj prišel do konca, če bi skušal obdelati še te, pa njihove naslednike ter vse grške govornike [in filozofe]?⁴⁵ **39.** Najzanesljivejše vodilo bi bil kratki nasvet, ki ga je zapisal Livij v pismu svojemu sinu:⁴⁶ »Treba je brati Demostena in Cicerona ter nato tiste, ki so Demostenu in Ciceronu kar najbolj podobni.« **40.** Vendar pa ne smem mimo kratkega povzetka svojega mnenja. Menim, da lahko med pisci, ki so preživeli svoj čas, najdemo le malo takih oziroma komaj kakšnega, ki bi razumnim bralcem ne prinesel vsaj nekaj koristi, saj celo Cicero priznava,⁴⁷ da so mu zelo pomagali tudi najstarejši pisci, ki so bili sicer naravni talenti, a strokovno nepodkovani. **41.** Moje mnenje o modernih piscih ni kaj dosti drugačno. Kaj malo takšnih neumnežev namreč lahko najdemo, ki bi se vsaj s trohico zaupanja v kako svoje delo ne nadejali, da se jih bodo potomci spominjali. Če pa je kakšen tak, ga bomo odkrili že po prvih vrsticah in ga opustili, še preden bi ob ukvarjanju z njim izgubili veliko časa. **42.** Vendar pa ni vse, ki sodi v določeno vejo znanosti, takoj primerno za oblikovanje stila,⁴⁸ o katerem govorimo.

A preden bom spregovoril o posameznih piscih, je potrebno povedati na splošno nekaj o različnih mnenjih.⁴⁹ **43.** Nekateri namreč menijo, da je treba brati samo stare pisce in sodijo, da pri nikomer drugem ne najdemo pravega govorništva in pristne moške moči; drugi uživajo ob današnjem izumetničenem in osladnem stilu ter ob vsem, kar je namenjeno zabavi neuke množice. **44.** Tudi med tistimi, ki želijo gojiti naravni govorniški stil,⁵⁰ eni menijo, da je pristno atiški le zgoščen in

⁴³ razen Cezarja in Marcela: Oba na Brutovo željo (*Brut* 248). Mark Klavdij Marcel, konzul l. 51 pr. Kr., je bil Pompejev pristaš in goreč Cezarjev nasprotnik. Po bitki pri Farzalu je odšel sam v izgnanstvo, Cezar pa mu je dovolil vrnitev. Cicero se je Cezarju za to zahvalil z govorom *Pro Marcello*.

⁴⁴ zamolčal: *Brut* 231: ... *quoniam in hoc sermone nostro statui neminem eorum, qui viverent nominare ...*

⁴⁵ [in filozofe]: Nekateri izdajatelji predlagajo izpustitev besed v oklepaju, drugi pa menijo, da je na tem mestu vrzel in jo skušajo na različne načine zapolniti.

⁴⁶ Livij v pismu svojemu sinu: Gotovo gre za zgodovinarja Tita Livija, vendar omenjeno pismo ni ohranjeno; Kvintilijan ga omenja še v 5. knjigi (5, 5, 20).

⁴⁷ Cicero priznava: gl. *Brut* 65.

⁴⁸ za oblikovanje stila: Pri Kvintilijanu je vedno v ospredju slog.

⁴⁹ o različnih mnenjih: Razprave in polemike o odnosu med starejšimi in modernimi govorniki, o vprašanju njihovega vpliva in primata so potekale že od 3. stol. pr. Kr., najprej med privrženci in nasprotniki Demetrija Faleronskega; večkrat jih je načel Cicero (npr. *Brut* 283 in nasl.), pa Horacij (*Pisma* 1, 2), v 1. stol. po Kr. pa Kvintilijan in Tacit.

⁵⁰ naravni govorniški stil: = naravni, neprisiljeni stil. Kvintilijan navaja tri stile: 1. preprosti stil (*genus tenue, subtile, pressum*; gr. ἰσχυρόν); 2. vzvišeni stil (*genus uber, grave, grande, amplum, elatum, concitatum*; gr. ἀδρόν), 3. srednji stil (*genus leve, nitidum, suave, compositum, medium, floridum*; gr. ἀνθηρόν).

preprost stil,⁵¹ takšen, ki kar najmanj odstopa od vsakdanje govornice, drugi se navdušujejo nad vznesenejšim stilom,⁵² razvnetejšim in bolj polnim navdiha, so pa je tudi takšni, ki jim je vseč umirjen, izbrušen in skladen stil.⁵³ O tej razliki bom razpravljal še podrobneje, ko bo treba pretresti govorniške stile;⁵⁴ medtem bom samo na kratko omenil, kaj in pri katerih piscih lahko zajemajo tisti, ki bodo hoteli okrepiti svoje govorniške zmožnosti. **45.** Izbrati namreč nameravam samo peščico najeminentnejših. Učenjaki pa zlahka presodijo, kateri pisci so tem najbolj podobni, da se ne bi kdo pritoževal, da sem izpustil kake njegove priljubljene avtorje; priznam namreč, da je branja vrednih piscev več, kot jih bo omenjenih. Sedaj bom obravnaval zgolj te zvrsti lektire, ki so po mojem mnenju še posebej primerne za tiste, ki si prizadevajo postati govorniki.

46. Torej, kot meni Arat, da je *treba začeti z Ževsom*,⁵⁵ tako se mi zdi prav, da začnemo s Homerjem. Ta je namreč vzor in začetek vseh govorniških zvrsti,⁵⁶ tako kot sam pravi, da *vse reke in studenci izvirajo iz Okeana*.⁵⁷ Nihče bi ne mogel prekositi njegove vzvišenosti ob opisu mogočnih tem ter ustreznega izraza ob opisu neznatnih tem. Je obenem bujen in zgoščen, vesel in resnoben, občudovanje vzbuja tako z obiljem kot tudi z jedrnatostjo in je najvidnejši ne le po svojih pesniških, ampak tudi po govorniških odlikah. **47.** Da ne govorim o slavilnih, spodbudnih in tolažilnih govorih;⁵⁸ ali bodisi deveta knjiga, ki govori o poslanstvu k Ahilu,⁵⁹ bodisi znameniti spor med vojskovodjema⁶⁰ v prvi knjigi ali pa izražena mnenja v drugi knjigi⁶¹ ne podajajo vseh pravil

⁵¹ pristno atiški le zgoščen in preprost stil: = *genus subtile*. Preprostost in naravnost sta bili odliki privržencev atiškega stila v nasprotju z nabreklostjo in mogočnostjo privržencev azijanskega stila.

⁵² vznesenejšim stilom: = *genus grave*.

⁵³ umirjen, izbrušen in skladen stil: = *genus medium*.

⁵⁴ bom razpravljal ... stile: gl. 12, 10, 63–70.

⁵⁵ meni Arat, da je *treba začeti z Ževsom*: Arat (ok. 320–ok. 239) je svoje delo *Φαινόμενα* (καὶ Διοσημεῖα, kot najdemo v nekaterih poznejših rokopisih) začel z besedami: ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα. Po tem začetku se v svojih *Eklogah* zgleduje tudi Vergilij (3, 60): *ab Iove principium*.

⁵⁶ vseh govorniških zvrsti: 1. *genus demonstrativum* (*laudativum*, ἐπιδεικτικόν); 2. *genus deliberativum* (*suasorium*, συμβουλευτικόν); 3. *genus iudiciale* (δικανικόν).

⁵⁷ kot sam pravi ... *iz Okeana*: Φ 194–196: ... Ὠκεανοῖο, ἐξ οὐπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα / καὶ πᾶσαι κρήναι καὶ φρεῖατα μακρὰ νάουσιν.

⁵⁸ slavilnih, spodbudnih in tolažilnih govorih: = *genus demonstrativum*.

⁵⁹ o poslanstvu k Ahilu: A 162 in nasl. Poslanci so bili Odisej, Ajant ter Fojniks kot vodja poslanstva.

⁶⁰ spor med vojskovodjema: med Ahilom in Agamemnonom.

⁶¹ izražena mnenja v drugi knjigi: B 50–393 (bojni posvet, kjer so podali svoje mnenje Agamemnon, Odisej, Nestor in Tersit).

sodnega in političnega govorništva?⁶² **48.** Tudi najbolj neuk bo moral priznati, da je bil ta pesnik pravi mojster v prikazovanju čustev, enkrat umirjenih, drugič razvnetih.⁶³ Nadalje, ali se ni na začetku obeh svojih del v nekaj verzih, da ne rečem držal pravila za pisanje uvodov, ampak ga je pravzaprav postavil? Z uvodno prošnjo na boginje,⁶⁴ za katere so verjeli, da varujejo pesnike,⁶⁵ si pridobi naklonjenost poslušalca, s tem, ko mu predstavi veličastnost dogajanja, pritegne njegovo pozornost in s kratkim povzetkom vsebine zbudi njegovo dovtetnost. **49.** Kdo lahko pripoveduje jedrnatije kot glasnik, ki poroča o Patroklovi smrti,⁶⁶ kdo lahko pripoveduje nazorneje kot opisovalec spopada med Kureti in Ajtolci?⁶⁷ Prispodob, amplifikacij, primerov, vmesnih epizod, stvarnih dokazov, utemeljitev⁶⁸ ter drugih oblik dokazovanja in zavračanja⁶⁹ je toliko, da tudi pisci retorike zajemajo številne primere za vse omenjeno prav pri Homerju. **50.** Kateri epilog se bo namreč lahko kdaj koli meril s prošnjami, ki jih Priam naslavlja na Ahila?⁷⁰ Ali v svojem besedišču, mislih, figurah in razporeditvi celotnega dela⁷¹ ne prestopa meje človeškega genija? Zato veliko pomeni že to, da njegove odlike razumemo, kaj šele, da bi jih posnemali, kar je sploh nemogoče. **51.** Nedvomno je Homer v sleherni govorniški zvrsti vse pustil daleč za sabo, še zlasti epske pesnike, saj so razlike najvidnejše takrat, ko gre za primerjavo

⁶² sodnega in političnega govorništva: sodno govorništvo = *lites* = *genus iudiciale*; politično govorništvo = *consilia* = *genus deliberativum*.

⁶³ čustev, enkrat umirjenih, drugič razvnetih: prim. 6, 2, 8–10. Razliko med njimi Kvintilijan podaja v 6, 2, 9: *Adfectus igitur πάθος concitatos, ῥῆθος mites atque compositos esse dixerunt ... Πάθος je občasno in intenzivno čustvo, ῥῆθος pa bolj umirjeno in stalno čustvo.*

⁶⁴ Z uvodno prošnjo na boginje: = Muze; *Iliada* – A 1 Μῆριν ἄειδε, θεά ...; *Odiseja* – α 1 Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα ...

⁶⁵ pesnike: Kvintilijan tu uporabi izraz *vates* »videc, prerok«, ki ima bolj vzvišen prizvok kot *poeta*.

⁶⁶ ki poroča o Patroklovi smrti: Σ 18 κέῖται Πάτροκλος ... Novico Ahilu sporoča Nestorjev sin Antiloh.

⁶⁷ opisovalec spopada med Kureti in Ajtolci?: Fojniks (I 529 in nasl.).

⁶⁸ Prispodob ... utemeljitev: prispodoba = *similitudo*, παραβολή; amplifikacija = *amplificatio*, αὐξησις; primer = *exemplum*, παράδειγμα; vmesna epizoda = *digressus*, παρέκβασις; stvarni dokaz = *argumentum*, ἐνθύμημα, ἐπιχειρήματα, ἀπόδειξις.

⁶⁹ drugih oblik dokazovanja in zavračanja: V paragrafih 48–50 Kvintilijan navaja štiri sestavne dele govora: 1. *prooemium* (*exordium*), 2. *genera probandi* (*probatio* ali *confirmatio*), 3. *ac refutandi* (*refutatio*), 4. *epilogus* (*peroratio*).

⁷⁰ prošnjami ... na Ahila?: Ω 486 in nasl.

⁷¹ mislih, figurah in razporeditvi celotnega dela: a) misli = *sententiae*, γνώμαι; b) figure = *figurae*. Kvintilijan izraz uporablja kot ekvivalent h gr. σχῆμα; po njem in po posredovanju kasnejših učiteljev govorništva je izraz prešel v moderno rabo. Cicero σχῆμα prevaja s *forma*, *conformatio*, *lumen*, *gestus*, *figura*; c) razporeditev = *dispositio*, οἰκονομία.

podobne tematike. **52.** Heziod se le redko povzdigne⁷² v zanosu in velik del njegovega literarnega opusa se ukvarja z imeni,⁷³ kljub temu pa so njegove misli koristne kot življenjski nauki,⁷⁴ lahkotno besedišče in razporeditev zaslužita pohvalo in v srednjem govorniškem stilu⁷⁵ mu priznavajo prvo mesto. **53.** Nasprotno pri Antimahu⁷⁶ njegova moč, dostojanstvenost in zelo privzdignjen govorniški stil žanjejo hvalo. Toda čeprav mu kritiki⁷⁷ skoraj soglasno prisojajo drugo mesto, mu manjka čustvene note, vedrine, ustrezne razporeditve in umetniškega čuta nasploh, tako da se povsem jasno pokaže, kolikšna razlika je med tem, da si prvemu zelo blizu in da si drugi. **54.** Za Paniazida⁷⁸ menijo, da kljub združevanju lastnosti obeh omenjenih pesnikov stilno ne dosega odlik ne prvega ne drugega, da pa kljub temu Hezioda prekaša v izbiri snovi,⁷⁹ Antimaha pa v načinu razporeditve. Apolonija⁸⁰ ni na seznamu,⁸¹ ki so ga oblikovali filologi, ker pesniška kritika Aristarh in Aristofan nanj nista uvrstila nobenega sodobnika; kljub temu pa je ustvaril delo, ki ga ne gre podcenjevati in to v nekem enotnem srednjem stilu. **55.** Aratovi⁸² snovi manjka živahnosti, ker v njej ni nobene raznolikosti, nobenih čustev, nobene osebe in nihče ne govori; vendar pa zadovoljivo opravi delo, za katero je menil, da mu je kos. Teokrit⁸³ je v svoji literarni zvrsti vreden vsega občudovanja, toda tista njegova kmečka in pastirska muza se boji ne le Foruma, ampak tudi samega Rima. **56.** Zdi se mi, da slišim, kako mi ljudje od vseh strani navajajo imena številnih pesnikov. Ali Pizander⁸⁴ ni dobro opeval Herkulovih

⁷² se le redko povzdigne: Heziodova poezija (zlasti *Dela in dnevi*) se bolj navezuje na vsakdanje življenje.

⁷³ se ukvarja z imeni: zlasti *Teogonija*.

⁷⁴ življenjski nauki: v *Dela in dnevi*.

⁷⁵ v srednjem govorniškem stilu: Stil, ki ga je gojila rodoška govorniška šola, je pomenil nekakšno srednjo pot med azijanskim in atiškim stilom.

⁷⁶ pri Antimahu: Platonov sodobnik, avtor *Tebaide* (ep o vojni sedmerice proti Tebam) ter elegične pesnitve z naslovom *Lida*.

⁷⁷ kritiki: = literarni kritiki (= *grammatici*, enako kot pri Horaciju, *Pismo o pesništvu* 78).

⁷⁸ Paniazida: iz Halikarnasa, Herodotov stric. Napisal je dve deli: *Ἡράκλεια* v 14 knjigah in *Ἴωνικά* v 6 knjigah.

⁷⁹ prekaša v izbiri snovi: zaradi preproste vsebine Heziodovih pesnitev.

⁸⁰ Apolonija: Apolonij Rodoški (ok. 295–ok. 215), avtor pesnitve *Ἀργοναυτικά* v 4 knjigah, ki jo je v latinščino prevedel ali prepesnil Varo Atačan (gl. § 87).

⁸¹ na seznamu: *index* oz. *indices* = sezname avtorjev, ki so jih oblikovali aleksandrinski filologi (*ξανόνες*).

⁸² Aratovi: gl. § 46.

⁸³ Teokrit: ok. 305 (Sirakuze)–ok. 250 (Kos); njegovo najznamenitejše delo so *Εἰδύλλια*.

⁸⁴ Pizander: iz Kamira na Rodosu (sredi 7. stol), avtor epske pesnitve z naslovom *Ἡράκλεια*.

junaštev? Sta se Macer in Vergilij brez razloga zgledovala po Nikandru?⁸⁵ Bomo mar Evforiona⁸⁶ kar obšli? Če mu ta isti Vergilij ne bi bil priznaval odlik, bi v svojih *Bukolika* gotovo nikoli ne omenil *pesmi, napisanih v halkidskem verz*.⁸⁷ Je mar Horacij brez razloga povezal Tirtaja s Homerjem?⁸⁸ **57.** Nedvomno vsakdo tako dobro pozna te pesnike, da bi zanesljivo lahko v knjižnici povzel njihov seznam in ga vključil med svoje knjige. Dobro torej poznam tudi te, ki jih ne omenjam, in jih sploh ne obsojam, saj sem dejal, da je v vseh nekaj koristi. **58.** A k njim se bomo vrnili, ko se bodo naše moči okrepile in utrdile,⁸⁹ in to pogosto počnemo na razkošnih pojedinah, tako da nam je, ko smo že do grla siti vseh dobrot, vendarle po godu, da spremenimo jedilnik in poskusimo kakšno preprostejšo jed. Takrat bomo imeli čas, da se bomo ukvarjali tudi z elegijo; za njenega prvaka velja Kalimah, drugo mesto pa je po mnenju večine zasedel Filetas.⁹⁰ **59.** Toda medtem ko skušamo doseči to zanesljivo – kot sem dejal – spretnost, se moramo navajati na najboljše pisce, oblikovati si moramo duha in graditi lasten slog ne toliko s kvantiteto kot s kvaliteto branja. Zato bo izmed treh jambografov,⁹¹ ki jih je Aristarh kritično uvrstil na seznam, na spretnost najbolj vplival prav Arhiloh. **60.** Njegov stil je najmočnejši, njegove misli so učinkovite, kratke in švigajo kot puščice, poln je življenja in energije⁹² in sicer do te mere, da nekateri krivdo za dejstvo, da nekatere pesnike višje vrednotijo, pripisujejo tematiki pesmi, ne pa njegovemu talentu. **61.** Izmed devetih lirikov⁹³ Pindar⁹⁴ daleč prednjači po na-

⁸⁵ Macer ... Vergilij ... Nikandru?: Nikander iz Kolofona (druga polovica 3. stol.–prva polovica 2. stol.), avtor vrste pesnitev, med katerimi moramo izpostaviti *Θηριακά* (*Kačji piki*), *Ἀλεξίφάρμακα* (*Protistrupi*; po teh dveh delih se je zgledoval Emilij Macer iz Verone, Vergilijev in Ovidijev sodobnik; gl. § 87), *Ἐπερολούμενα*, po katerem se je vzgledoval Ovidij v svojih *Metamorfozah* ter *Γεωργικά* (z dodatkom o čebelarstvu – *μελισσοουργικά*), ki jih je posnemal Vergilij.

⁸⁶ Evforiona: iz Halkide na Evboji (ok. 276–ok. 200), avtor več elegij, epskih in mitoloških pesmi ter pesnitve z naslovom *Γεωργικά*.

⁸⁷ bi nikoli ne omenil *pesmi, napisanih v halkidskem verz*: gl. Vergilij, *Ekloge* 10, 50: *ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita versu / carmina pastoris Siculi modulabor avena*.

⁸⁸ Horacij ... povezal Tirtaja s Homerjem?: gl. Horacij, *Pismo o pesništvu* 401–403: *... post hos insignis Homerus / Tyrtaeumque mares animos in Martia bella / versibus exacuit ...*

⁸⁹ moči okrepile in utrdile: To se dosega z branjem najboljših del.

⁹⁰ Filetas: s Kosa (ok. 340–ok. 290), vzgojitelj kralja Ptolemaja II. Filadelfa.

⁹¹ treh jambografov: Arhiloh, Semonid iz Amorga in Hiponaks.

⁹² življenja in energije: lat. *sanguinis atque nervorum*.

⁹³ devetih lirikov: Omenjeni niso Alkman, Sapfo, Ibik, Anakreont in Bakhilid.

⁹⁴ Pindar: 521–441 pr. Kr.; od njegovega obsežnega opusa se nam je ohranilo 44 epinikijev, od ostalih del (ditirambi, žalostinke, pajani, svatovske pesmi, plesne pesmi ...) pa zgolj fragmenti.

vdihu, mislih, figurah, po izrednem bogastvu snovi in besedišča in po tako rekoč govorniškem veletoku;⁹⁵ zato Horacij upravičeno meni, da ga ne more nihče posnemati.⁹⁶ **62.** Kaj zmore Stezihorov⁹⁷ genij, kaže tudi tematika,⁹⁸ saj opeva največje vojne in najslavnejše vojskovodje⁹⁹ ter ob spremljavi lire poje težke epske pesmi.¹⁰⁰ Nastopajočim osebam pri njihovem delovanju in govorjenju namreč da primerno dostojanstvo in če bi se držal prave mere, bi morda lahko bil Homerjev najresnejši tekmeč, vendar je preobilen in se kar razliva, kar sicer zasluži kritiko, vendar gre za hibo bogatega talenta. **63.** Alkaja¹⁰¹ upravičeno nagrajujemo z zlatim plektrom¹⁰² v tistem delu njegovega opusa, kjer je napadal tirane in kjer krepi nrvstvenost;¹⁰³ njegov stil je zgoščen, veličasten, skrben in večinoma podoben govorniškemu; toda pisal je tudi šaljive in ljubezenske pesmi,¹⁰⁴ vendar pa mu bolj ležijo vzvišene teme. **64.** Simonida,¹⁰⁵ ki je sicer preprost, lahko priporočamo zaradi ustreznega izraza in prijetnega stila; njegova posebna odlika je vzburjanje sočutja¹⁰⁶ in v tem pogledu ga nekateri postavljajo nad vse pisce te zvrsti.

65. Stara komedija skoraj edina ohranja pristni čar atiškega narečja;

⁹⁵ tako rekoč govorniškem veletoku: Podobno primerjavo najdemo pri Horaciju (*Pesmi* 4, 2, 58): *Monte decurrens velut amnis, imbres / quem super notas aluere ripas / fervet immensusque ruit profundo / Pindarus ore.*

⁹⁶ Horacij ... ne more nihče posnemati: *Pesmi* 4, 21: *Pindarum quisquis studet aemulari* ...

⁹⁷ Stezihorov: ok. 630–ok. 550.

⁹⁸ kaže tudi tematika: 26 knjig pesmi (vsaka je nosila naslov po glavnem junaku ali junakinji), v katerih je opeval bodisi mitološke snovi bodisi razne bolj novelistične motive (npr. *Καλύκη*, *Ῥοδίνη*, *Δάφνις*).

⁹⁹ največje vojne in najslavnejše vojskovodje: Mišljene so pesmi iz trojanskega, tebanskega in Heraklovega cikla.

¹⁰⁰ ob spremljavi lire poje težke epske pesmi: Stezihorova poezija je bila na meji med lirsko in epsko, nekakšen most med obema, čeprav je bila veliko bližje epski poeziji, na katero kaže motivika, fabuliranje, včasih stilizacija (blizu Homerju) ter zunanji obseg pesnitev (1 pesem = 1 knjiga = 400–1000 verzov). Njegove pesmi so bile še najbolj podobne današnjim baladam in romancam.

¹⁰¹ Alkaja: iz Mitilene na Lesbosu (ok. 640–ok. 560).

¹⁰² nagrajujemo z zlatim plektrom: *Plectrum* (gr. τὸ πλῆκτρον; iz πλήσσω udarjam) = paličica, nekakšna trzalica, s katero so udarjali po strunah ter izvabljali zvok; prim. Horacij, *Pesmi* 2, 13, 26–27: *et te sonantem plenius aureo / Alcaeae, plectro ...*

¹⁰³ v tistem delu ... kjer napada tirane in krepi nrvstvenost: Torej v njegovih politično angažiranih pesmih. V svojih pesnitvah se je Alkaj loteval tiranov Mirsila in Pitaka; zaradi svojega boja zoper njiju je moral v izgnanstvo.

¹⁰⁴ šaljive in ljubezenske pesmi: Gre za njegove pivske (*συμποτικά*, *σκόλια*) in ljubezenske pesmi (*ἔρωτικά*).

¹⁰⁵ Simonida: s Keosa (556–468).

¹⁰⁶ vzburjanje sočutja: Simonides je bil mojster žalostink (*θρήνοι*).

je izjemno prostodušna,¹⁰⁷ njena posebnost je bičanje napak;¹⁰⁸ vendar pa je zelo močna tudi v drugih ozirih. Je namreč vzvišena, prefinjena, očarljiva in ne vem, ali je kakšna pesniška zvrst (po Homerju seveda, ki ga je prav vedno treba izvzeti, tako kot Ahila)¹⁰⁹ bolj podobna govorništvu ali primernejša za oblikovanje govornika. **66.** Piscev stare komedije je veliko, vendar pa so najvidnejši Aristofan, Evpolid in Kratin.¹¹⁰ Tragedije je prvi uprizoril Ajshil;¹¹¹ je vzvišen, dostojanstven in pogosto kar pretirano nabrekel, toda velikokrat okoren in neubran; zato so Atenci poznejšim pesnikom dovoljevali sodelovanje na tragiških agonih s predelavami njegovih tragedij, in na ta način so mnogi zmagali.¹¹² **67.** Toda dosti bolj sta to literarno zvrst proslavila Sofokles in Evripid¹¹³ in ob njuni stilni raznolikosti na veliko razpravljajo, kateri je boljši pesnik. To vprašanje puščam odprto, ker se ne navezuje na trenutno tematiko. Vsakdo pa mora priznati, da bo za odvetniške pripravnike dosti koristnejši Evripid. **68.** Ta je namreč jezikovno bližje govorništvu (prav to je glavni očitek tistih, ki se jim zdijo Sofoklova dostojanstvenost, tragiški slog in zvočnost bolj vzvišeni), poln je dobrih misli, v filozofskih naukih je malodane kos filozofom samim,¹¹⁴ v govorih in odgovarjanju pa ga lahko primerjamo s katerim koli izmed tedanjih govornikov na Forumu;¹¹⁵ čudovito prikazuje sleherna čustva, še posebej pa se odlikuje v prikazovanju čustev, ki vzbujajo sočutje.¹¹⁶

¹⁰⁷izjemno prostodušna: = gr. *παρρησία*.

¹⁰⁸bičanje napak: Stara komedija je bila usmerjena v bičanje in zasmehovanje napak posameznikov, še zlasti uglednejših mož javnega in političnega življenja.

¹⁰⁹kot Ahila: B 673–674; Νηρέυς, ὃς κάλλιπτος ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε τῶν ἄλλων Δαναῶν μετ' ἀμύμονα Πηλεϊῶνα.

¹¹⁰najvidnejši Aristofan, Evpolid in Kratin: Po kronološkem zaporedju si sledijo: Kratin (519–422), Aristofan (448–380), Evpolid (446–411). Isto trojico navaja Horacij (*Satire* 1, 4, 1): *Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poetae*.

¹¹¹Tragedije je prvi uprizoril Ajshil: 529 (Elevzina)–456 (Gela). Tespisa, Friniha, Hojrila in Pratina sploh ne omenja.

¹¹²mnogi zmagali: Od leta 396 so bile tragedije velikih treh tragikov zakonsko zaščitene; vsako kopijo so natančno pregledali. Razlaga tega mesta je lahko dvojna: 1. da je Kvintilijan napačno razumel izraz *δράματα διεσκευασμένα* (drame, ki jih je pred ponovno uprizoritvijo pregledal avtor sam), 2. da so kasnejši avtorji lahko sodelovali na tragiških agonih z Ajshilovimi tragedijami, ki so jih uprizarjali (z malenkostnimi spremembami seveda) kot nove tragedije.

¹¹³Sofokles in Evripid: a) Sofokles (495/90–405); b) Evripid (485/80–406).

¹¹⁴kos filozofom samim: Evripid je prijateljeval z vodilnimi sofisti svojega časa; njihova filozofija je pustila v njegovih delih pomemben pečat, kar je vidno v njegovih razmišljanjih ob raznih problemih in ob konfliktnih situacijah, ob poglobljanju v psiho junakov in junakinj ter številnih filozofskih sentencah. To dokazuje tudi vzdevek, ki so mu ga nadeli v antiki: *φιλόσοφος σκηνικός*.

¹¹⁵v govorih in odgovarjanju ... na Forumu: Dialogi v Evripidovih tragedijah so velikokrat podobni sofistično zaostrenim diskusijam.

¹¹⁶se odlikuje v prikazovanju čustev, ki vzbujajo sočutje: Aristotel (*Poetika* 1453a)

69. Njegov veliki občudovalec (kot večkrat sam izpričuje) in posnemovalec, čeprav v drugi literarni zvrsti, je bil Menander,¹¹⁷ ki bi po mojem mnenju, če bi ga temeljito preštudirali, tudi sam zadoščal za praktično doseganje vsega, kar teoretično učim; tako nazorno je namreč prikazal sleherni življenjski lik, tako izjemno domiselni je bil in tako spreten stilist, tako zelo se je znal prilagoditi slehernim okoliščinam, osebam in čustvom.¹¹⁸ **70.** Vsekakor je dobra ugotovitev tistih kritikov, ki menijo, da je govore, ki jih pripisujejo Hariziju,¹¹⁹ napisal Menander. Menim pa, da še večje priznanje kot govornik zasluži v svojih komedijah, saj so bodisi sodni procesi v komedijah *Razsodiščniki*, *Dedinja* in *Lokrijci*, bodisi govorniške vaje¹²⁰ v komedijah *Plašnež*, *Žakonodajalec* in *Podtaknjenec* z vidika govorništva popolne v vseh pogledih. **71.** Menim pa, da bo še bolj koristil deklamatorjem,¹²¹ ker morajo v skladu z naravo kontroverzij privzemati različne vloge: vloge očetov, sinov, vojakov, kmetov, bogatašev, revežev, jezljivcev in prosilcev, blagih in grobih; Menander vse te enkratno prikazuje v ustreznih potezah. **72.** Vsem piscem svoje literarne zvrsti je odvzel sloves in jih zasenčil s sijajem svoje slave. Če dela drugih komediografov ne prebiramo s preveč kritičnim očesom, se tudi pri njih najde marsikaj, po čemer lahko posežemo, zlasti pri Filemonu,¹²² ki ga je sicer popačen literarni okus sodobnikov pogosto postavljajal pred Menandra, a je po splošnem prepričanju zaslužil drugo mesto. **73.** Odličnih zgodovinopiscev je bilo veliko, vendar moramo pred druge nedvomno postaviti dva, katerih odlike so sicer različne, oba pa sta skoraj enako zaslovela. Tukidid je jedrnat, kratek in nenehno hiti naprej, Herodot¹²³ pa je prijeten, jase in obširen: prvega odliku-

za Evripida pravi: εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατος γε τῶν ποιητῶν φαίνεται.

¹¹⁷njegov veliki občudovalec ... in posnemovalec ... je bil Menander: Evripid je imel velik vpliv na avtorje nove komedije (νέα), za katero so bili značilni prikazi značajev. Takega pričevanja ne najdemo v nobenem izmed ohranjenih del ali fragmentov. Menander je živel med letoma 342 in 291.

¹¹⁸slehernim ... čustvom: Najlepše priznanje Menandrovim izjemnim prikazom življenja, življenjskih situacij in značajev je podal Aristofan iz Bizanca z besedami: ὦ, Μένανδρε καὶ βίε, πότερος ἄρ' ὕμῶν πότερον ἐμιμήσατο;

¹¹⁹Hariziju: atenski govornik, Demostenov sodobnik.

¹²⁰Govorniške vaje: = *meditationes*; tu = šolske deklamacije, namišljeni pravni prepri.

¹²¹deklamatorjem: *declamatores* = študenti v retorskih šolah, ki so se ob namišljenih temah urili ter pripravljali na govorniški in odvetniški poklic.

¹²²Filemonu: 360–262, Menandrov sodobnik. Ohranilo se je precej naslovov in fragmentov njegovih tragedij, med katerimi velja omeniti naslednje: *Žaklad*, *Trgovec* in *Prikazen*, po katerih se je zgledoval Plavt v svojih komedijah *Trinummus*, *Mercator* in *Mostellaria*.

¹²³Tukidid ... Herodot: Tukidid 460/455 (Atene)–ok. 400 (Atene); Herodot 490/80 (Halikarnas)–430 (Turiji).

jejo prikazi močnih čustev, zapisi javnih govorov in moč, slednjega pa prikazi umirjenih čustev,¹²⁴ zapisi pogovorov in užitek, ki ga nudi. **74.** Sledi jima Teopomp,¹²⁵ ki kot zgodovinar sicer zaostaja za omenjenima dvema, vendar je bližji govorniškemu stilu,¹²⁶ ker je bil dolgo govornik, preden je dobil spodbudo za zgodovinopisje. Tudi Filist¹²⁷ zasluži, da ga izvzamemo iz množice kasnejših sicer dobrih avtorjev; posnemal je Tukidida¹²⁸ in čeprav je dosti šibkejši, je vendar nekoliko jasnejši. Eforu¹²⁹ po Izokratovem mnenju¹³⁰ manjka spodbude. Klejtarhu¹³¹ priznavamo nadarjenost, njegova verodostojnost pa je na slabem glasu.¹³² **75.** Timagen je bil rojen dosti kasneje¹³³ in zasluži pohvalo že zato, ker je obudil zanemarjeno zanimanje za zgodovinopisje in mu ponovno vrnil veljavo. Na Ksenofonta¹³⁴ nisem pozabil, vendar ga je treba šteti med filozofe.

76. Sledi ogromna armada govornikov; tako jih je bilo v Atenah v eni sami generaciji kar deset.¹³⁵ Med njimi je bil daleč najboljši in tako rekoč zakonik govorništva Demosten;¹³⁶ v njem je tolikšna moč, vse je tako zgoščeno, tako pod napetostjo nekih mišic, vse je tako na svojem

¹²⁴prikazi močnih čustev ... prikazi umirjenih čustev: τὸ ἡθικόν : τὸ παθητικόν (glej § 48).

¹²⁵Teopomp: ok. 378 (Hios)–? (Egipt), pisec grške zgodovine (Ἑλληνικά) v 12 knjigah ter zgodovine Filipa Makedonskega (Φιλίππικὰ) v 58 knjigah (od Filipovega prevzema oblasti l. 360 do l. 337).

¹²⁶bližji govorniškemu stilu: Teopomp je bil predstavnik retoričnega zgodovinopisja (tako kot Efor), ki je brisalo meje med literarnimi zvrstmi; v tej usmeritvi je bilo zgodovinopisje bolj privesek retorike (vpletanje govorov in moralno-etičnih razprav) in bližje politični publicistiki. V tem je viden Izokratov vpliv (Teopomp je bil njegov učenec).

¹²⁷Filist: ok. 430–356, avtor sicilske zgodovine (Σικελικά) v 13 knjigah.

¹²⁸posnemal je Tukidida: Enako Cicero (*O govorniku* 2, 57: ... *Philistus ... maximeque Thucydidem est, ut mihi videtur, imitatus.*).

¹²⁹Eforu: 405–330, Izokratov učenec, sodobnik Filipa in Aleksandra, avtor prve splošne grške zgodovine (od Dorcev do l. 340).

¹³⁰po Izokratovem mnenju: prim. Cicero, *Brut* 204: ... *ut Isocratem in acerrimo ingenio Theopompi et lenissimo Ephori dixisse traditum est, alteri se calcaria adhibere, alteri frenos*; Cicero, *O govorniku* 8, 36: ... *dicebat Isocrates ... se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere*. Enako Kvintilijan v *Vzgoja govornika* 2, 8, 11.

¹³¹Klejtarhu: zgodovinopisec, ki je spremljal Aleksandra na njegovem pohodu in ga opisal v 12 knjigah; napisal je tudi zgodovino Perzije.

¹³²na slabem glasu: Cicero, *Brut* 42: ... *quoniam quidem concessum est rhetoribus ementiri in historiis ... sic Clitarchus ... finxit*.

¹³³Timagen je bil rojen dosti kasneje: *sc.* za časa Avgusta, avtor zgodovine Aleksandra Velikega in njegovih naslednikov.

¹³⁴Ksenofonta: ok. 430–ok. 355.

¹³⁵v eni sami generaciji kar deset: druga polovica 5. stol. –druga polovica 4. stol. Ta deseterica so: Antifon, Andokid, Lizias, Izokrat, Izej, Demosten, Ajshin, Likurg, Hiperid, Dinarh.

¹³⁶Demosten: 384–322.

mestu in stilno tako urejeno, da človek pri njem ne najde ničesar pre malo in ničesar odvečnega. **77.** Ajshin¹³⁷ je polnejši, obširnejši in kolikor manj je zgoščen, toliko bližji je vzvišenemu stilu; vendar pa ima več mesa in manj mišic.¹³⁸ Hiperid¹³⁹ je izjemno prijeten in oster, vendar je primernejši, da ne rečem koristnejši, za manj pomembne pravde. **78.** Lizias, ki je starejši od njih,¹⁴⁰ je prefinjen in izbran,¹⁴¹ in če bi bilo za govornika dovolj zgolj to, da uči,¹⁴² bi ne našel popolnejšega od njega. Pri njem ni ničesar plitkega, ničesar prisiljenega; kljub temu je bolj podoben bistremu izviru kot pa veliki reki. **79.** Predstavnik drugega govorniškega stila, Izokrat,¹⁴³ ki je izbrušen in urejen ter primernejši za borilnico kot za bitko, si je prizadeval za vse stilne odlike in to ne brez razloga, saj se je pripravljal na poučevanje, ne pa na odvetniški poklic. Je spretno iznajdljiv, prizadeva si za moralne vrednote,¹⁴⁴ v skladnji pa je tako zelo natančen, da njegovo skrbnost kritizirajo. **80.** Sam menim, da te odlike govornikov, o katerih sem govoril, niso edine, da pa so najbolj izrazite in da tudi drugi govorniki niso bili nepomembni. Celo za Demetrija Faleronskega¹⁴⁵ priznam (čeprav pravijo, da se je z njim začel zaton govorništva),¹⁴⁶ da je bil zelo nadarjen in dober govornik, in da si tudi zato zasluži, da se ga spomnimo, ker je malodane zadnji izmed atiških govornikov,¹⁴⁷ ki ga lahko imenujemo »govornik«; kljub temu pa ga Cicero v srednjem govorniškem stilu ceni bolj kot vse druge.¹⁴⁸

81. Med filozofi, za katere Cicero priznava,¹⁴⁹ da je pri njih zajel

¹³⁷Ajshin: ok. 390–314, Demostenov sodobnik in politični nasprotnik, vodja promakedonske stranke v Atenah.

¹³⁸več mesa ... manj mišic: meso (*caro*) kot prispodoba obilja in bogastva, mišice (*lacerti*) kot prispodoba moči.

¹³⁹Hiperid: 395–322, hud nasprotnik Makedoncev, umorjen na Antipatrov ukaz.

¹⁴⁰Lizias, ki je starejši od njih: ok. 450–ok. 380.

¹⁴¹prefinjen in izbran: Nakazuje Lizijev stil (preprosti stil).

¹⁴²da uči: Samo to ni dovolj; *non enim solum oratoris est docere, sed plus eloquentia circa movendum valet* (Vzgoja govornika 4, 5, 6).

¹⁴³Predstavnik drugega govorniškega stila, Izokrat: 436–338; gre za *genus medium*.

¹⁴⁴prizadeva si za moralne vrednote: Kvintilijan opozarja na visoko moralno-etično vrednost Izokratovih govorov.

¹⁴⁵Demetrija Faleronskega: 350–283, Teofrastov učenec, avtor številnih filoloških razprav, zgodovinsko-političnih in literarno-zgodovinskih spisov, pobudnik ustanovitve Muzeja in knjižnice v Aleksandriji.

¹⁴⁶da se je z njim začel zaton govorništva: prim. Cicero, *Brut* 37–38: *Hic primus inflexit orationem et eam malle teneramque reddidit et suavis, sicut fuit, videri maluit quam gravis*.

¹⁴⁷zadnji izmed atiških govornikov: prim. Cicero, *Brut* 285: *Mihi quidem ex illis orationibus redolere ipsae Athenae videntur*.

¹⁴⁸ga Cicero ... ceni bolj kot druge: prim. Cicero, *O govorniku* 2, 95: ... *omnium mea sententia politissimus* ...; Cicero, *Govornik* 92: ... *meo iudicio praestitit ceteris* ...

¹⁴⁹Cicero priznava: Cicero, *Govornik* 3, 12: ... *et fateor me oratorem, si modo sim aut quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiae spatiis exstitisse* ...

velik del svojega govorništva, nedvomno najbolj izstopa Platon, bodisi zaradi bistrournih razprav bodisi zaradi naravnost božanskega in homerskega¹⁵⁰ govorniškega daru. Visoko se namreč dviga nad prozni govor,¹⁵¹ ki ga Grki imenujejo »vsakdanji govor«¹⁵² in dozdeva se mi, da ga ne navdihuje človeški talent, ampak neka prerokba delfskega boga. **82.** Čemu bi omenjal Ksenofontov neizumetničeni prijetni stil, ki bi ga ne mogla doseči nobena afektacija? Zdi se, da so njegov govor izoblikovale same Gracije in da bi lahko nanj povsem upravičeno prenesli pričevanje stare komedije o Periklu, namreč da je na njegovih ustih sedela neka boginja prepričevalnosti.¹⁵³ **83.** Čemu bi omenjal prefinjenost ostalih sokratikov? Čemu Aristotela? Ne vem, ali naj mu pripisujem večjo slavo zaradi njegove učenosti ali zaradi velikega števila spisov, zaradi prijetnega stila ali zaradi bistrournih domislic ali zaradi raznolikosti del. Teofrastov stil je tako božansko bleščeč, da je menda tudi ime dobil po njem.¹⁵⁴ **84.** Stari stoiki¹⁵⁵ se niso kaj dosti ukvarjali z govorništvom, so pa spodbujali moralne vrednote in bili zelo uspešni v izpeljevanju in dokazovanju svojih naukov, bili so zelo bistrourni misleci, kot govorniki pa se niso posebej odlikovali; za tem vsekakor niso stremeli.

85. Iste vrstnega reda se moram držati tudi pri rimskih piscih. Kakor pri Grkih Homer, tako najbrž predstavlja najsrečnejši začetek pri nas Vergilij, ki je nedvomno najbližji Homerju izmed vseh epskih pesnikov, grških in naših. **86.** Izrazil se bom z istimi besedami, ki sem jih kot mladenič slišal od Afra Domicija;¹⁵⁶ ta mi je na vprašanje, kdo je po njegovem mnenju najbližji Homerju, odgovoril: »Drugi je Vergilij, vendar pa je bližji prvemu kot tretjemu.« Homerjevemu božanskemu in nesmrtnemu geniju moramo sicer prepustiti prvo mesto, a je Vergilij skrbnejši in marljivejši, ker je moral vložiti več truda; in kolikor nas prekašajo najsijajnejši Homerjevi pasusi, to razliko morda izravnamo s konstantno visoko umetniško ravnijo.¹⁵⁷ **87.** Vsi ostali sledijo daleč

¹⁵⁰homerskega: kot pojem najvišje kvalitete.

¹⁵¹prozni govor: = *oratio soluta*, gr. πεζὸς λόγος.

¹⁵²»vsakdanji govor«: = *oratio pedestris*, ki vključuje sleherno prozaično delo.

¹⁵³pričevanje ... o Periklu: prim. Plinij, *Pisma* 1, 20, 17: ... *nec me praeterit summum oratorem Periclem sic a comico Eupolide laudari ... Περίθ τις ἐπεκάθητο τοῖσι χεῖλεσι.*; Cicero, *Brut* 59: Περίθ *quam vocant Graeci, cuius effector est orator, hanc Suadam appellavit Ennius, quam deam in Pericli labris scripsit Eupolis sessitavisse ...*

¹⁵⁴tudi ime dobil po njej: Teofrast iz θεός + φράζομαι (Diogen Laertski 5, 2, 38: Θεόφραστον διὰ τὸ τῆς φράσεως θεσπέσιον Ἀριστοτέλης μετωνόμασεν.); njegovo prvotno ime naj bi bilo Tirtam.

¹⁵⁵Stari stoiki: sc. Zenon, Hrizip idr.

¹⁵⁶Afra Domicija: 14 pr. Kr–59 po Kr., znameniti rimski govornik, ki ga je poslušal tudi Kvintilijan (*Vzgoja govornika* 12, 11, 3).

¹⁵⁷kolikor nas prekašajo ... umetniško ravnijo: Pomen stavka je naslednji: kolikor

zadaj. Tudi Macer¹⁵⁸ in Lukrecij sta vredna branja, vendar ne za oblikovanje stila, ki je bistvo govorništva; oba sta zelo prefinjena na svojem področju, vendar je prvi povprečen, slednji pa težko razumljiv. Del, po katerih je Varo Atačan¹⁵⁹ zaslovel kot prevajalec, sicer ne gre prezreti, vendar ni dovolj bogat, da bi pripomogel k razvijanju govorniških zmožnosti. **88.** Enija¹⁶⁰ spoštujmo kot gaje, ki jih posvečuje starost, gaje, v katerih ogromni, stari hrasti sicer niso lepi, so pa deležni velikega verskega spoštovanja. Drugi avtorji so nam časovno bližje in so koristnejši za razvijanje govorniškega stila.¹⁶¹ Ovidij je razuzdan tudi v epskih pesnitvah¹⁶² in kar preveč zaljubljen v svoj talent, vendar pa nekateri pasusi zaslužijo pohvalo. **89.** Čeprav je Kornelij Sever¹⁶³ boljši verzifikator kot pesnik, pa bi si vendar upravičeno lastil drugo mesto, če bi (kot smo že povedali) *Sicilsko vojno* v celoti spesnil po vzoru prve knjige. Seranu¹⁶⁴ je prezgodnja smrt preprečila, da bi se docela izpopolnil, kljub temu pa njegova mladostna dela kažejo izjemno nadarjenost in za takega mladeniča občudovanja vredno željo po naravnem stilu. **90.** S pred kratkim umrlim Valerijem Flakom¹⁶⁵ smo veliko izgubili. Salej Bas¹⁶⁶ je imel silen pesniški talent, vendar ta na stara leta ni dozorel. Rabirij¹⁶⁷ in Pedo¹⁶⁸ sta vredna branja, če se le najde čas. Lukan¹⁶⁹ je ognjevit, razvnet, slovi po dobrih mislih in – da povem, kar mislim – posnemajo naj ga raje govorniki kot pa pesniki. **91.** Naštel sem samo

prekašajo najboljši Homerjevi pasusi Vergilija, le-ta to razliko morda izravna s konstantno visoko umetniško ravni. S stavkom, kot je zapisan, pa želi poudariti poenotenje Rimljanov z Vergilijem oziroma priznati Vergiliju status rimskega nacionalnega pesnika.

¹⁵⁸Macer: Emilij Macer iz Verone, Vergilijev in Ovidijev prijatelj in sodobnik, avtor del *Ornithogonia*, *Theriaca* in *Alexipharmaca* (glej tudi § 56).

¹⁵⁹Varo Atačan: iz Ataksa v Narbonski Galiji, avtor zgodovinske pesnitve *Bellum Sequanicum* (o Cezarjevih bojih v letu 58), zbirke ljubezenskih elegij in knjige satir (*Saturae*) ter zemljepisno-astronomskih pesnitev *Chorographia* in *Ephemerus*, v katerih se je vzgledoval po Aratu.

¹⁶⁰Enija: 239–169.

¹⁶¹za razvijanje govorniškega stila: = *ad augendam facultatem dicendi* (glej § 87).

¹⁶²v epskih pesnitvah: torej v *Metamorfozah*; (Ovidij: 43 pr. Kr.–18 po Kr.).

¹⁶³Kornelij Sever: Ovidijev sodobnik in prijatelj, avtor pesnitev *Carmen regale* (o albanskih in rimskih kraljih), *Bellum Siculum* (o vojni s Sekstom Pompejem) ter *Res Romanae* (rimska zgodovina).

¹⁶⁴Seranu: pesnik iz cesarskega obdobja, očitno umrl zelo mlad. Omenja ga Juvenal (7, 80), sicer pa o njem ne vemo ničesar.

¹⁶⁵Valerijem Flakom: ok. 40–do 90, avtor pesnitve *Argonautica* v 8 knjigah.

¹⁶⁶Salej Bas: epski pesnik iz Vespazijanovega časa. O njem je malo znanega; visoko ga ceni Tacit (*Pogovor o govornikih* 5 in 9: *Saleium nostrum, egregium poetam vel ... praeclarissimum vatem ...*).

¹⁶⁷Rabirij: epik, Ovidijev sodobnik.

¹⁶⁸Pedo: Gaj Albinovan Pedo, epik, Ovidijev prijatelj in sodobnik.

¹⁶⁹Lukan: 38–65, avtor epske pesnitve *Bellum civile* ali *Pharsalia*.

te, ker je Germanika Avgusta¹⁷⁰ skrb za oblast nad svetom odvrnila od pesniškega ustvarjanja, ki se mu je posvetil; bogovi so sklenili, da ni dovolj, da je največji med pesniki. Pa vendar – je kaj bolj vzvišenega, bolj učenega, končno v vseh pogledih bolj dovršenega¹⁷¹ kot prav tista dela, ki se jim je posvetil po predaji vrhovne oblasti¹⁷² in umiku v samoto? Kdo bi namreč opeval vojne bolje kot tisti, ki se tako vojskuje? Komu bi boginje, zaščitnice znanosti in umetnosti, raje prisluhnile? Komu bi Minerva, njegova boginja sorodnica,¹⁷³ raje razkrila svoje umetnosti? **92.** Kaj več bodo o tem povedala prihodnja stoletja; sedaj namreč pesniško slavo zasenčuje sijaj drugih odlik. Cezar, bodi potrpežljiv, če jaz, ki skrbim za svete skrivnosti književnosti, ne grem tiho mimo tvojega opusa in če vsaj z Vergilijevim verzom¹⁷⁴ izpričam:

... naj skromno se vije

ta moj bršljan mimo senc, ki krase lovorike jih zmage.

93. Tudi na področju elegičnega pesništva lahko izzovemo Grke in menim, da je najbolj prečiščen in prefinjen elegični pesnik Tibul;¹⁷⁵ nekaterim je bolj všeč Propercij.¹⁷⁶ Ovidij je razuzdanejši od obeh, tako kot je Gal¹⁷⁷ trši. Satira je res povsem naša¹⁷⁸ in Lucilij, ki si je prvi pridobil velik sloves kot satirik, ima še danes nekaj tako vdanih občudovalcev, da ga brez pomisleka postavljajo ne le pred satirike, ampak pred vse pesnike. **94.** Ne soglašam z njimi in tudi ne s Horacijem, ki meni, da Lucilij¹⁷⁹ *teče ves blaten* in da *bi lahko pri njem marsikaj odstranili*. Je izredno izobražen in prostodušen in od tod izvira njegova zbadljivost ter obilo duhovitih domislic. Horacij je dosti bolj rafiniran in prečiščen in – če me ne zavaja moja osebna simpatija do njega – sploh najboljši. Velik

¹⁷⁰Germanika Avgusta: sc. cesar Domicijan, ki je dobil vzdevek po triumfu nad Germani l. 84. Kot poročajo Suetonij (*Domicijan* 2), Tacit (*Zgodovine* 4, 86) in Valerij Flak (1, 12), se je v mladosti ukvarjal s pesništvom.

¹⁷¹bolj dovršenega: Paragrafa 91 in 92 kažeta na to, da se skuša Kvintilijan Domicijanu prikupiti.

¹⁷²po predaji vrhovne oblasti: Domicijan je hlinil predajo oblasti očetu Vespazijanu in bratu Titu (Svetonij, *Domicijan* 13).

¹⁷³njegova boginja sorodnica: Domicijan je želel, da bi ga šteli za Minervinega sina (v njeno čast je uvedel *Quinquatria Minervae* s pesniškimi in govorniškimi tekmovanji).

¹⁷⁴z Vergilijevim verzom izpričam: Vergilij, *Ekloge* 8, 13.

¹⁷⁵Tibul: ok. 54–18 pr. Kr.

¹⁷⁶Propercij: ok. 49–15.

¹⁷⁷Gal: Kornelij Gal (68–26), avtor štirih knjig elegij z domnevnim naslovom *Amores*, posvečenih Likoridi (s pravim imenom Kiterida).

¹⁷⁸Satira je res povsem naša: Satira je edina izvorno rimska literarna zvrst v rimski književnosti.

¹⁷⁹Lucilij: Gaj Lucilij (ok. 148–102/101), prvi vidnejši predstavnik satiričnega pesništva. Izdal je zbirko satir v 30 knjigah.

sloves, in to upravičen, si je pridobil Perzij,¹⁸⁰ čeprav je napisal samo eno knjigo. Tudi dandanes najdemo slavne satirike, ki bodo uživali sloves v prihodnosti. **95.** Drugo, še starejšo zvrst satire, za katero je značilno prepletanje poezije in proze, je utemeljil največji rimski učenjak Terencij Varo.¹⁸¹ Napisal je zelo veliko učenih knjig,¹⁸² bil je izreden poznavalec latinščine, vseh starožitnosti¹⁸³ ter grške in rimske zgodovine, vendar pa bo njegov prispevek k znanju večji kot h govorništvo. **96.** Jamskega pesništva Rimljani niso gojili kot posebno literarno zvrst, ampak so ga vključevali v nekatere druge; njegovo zbadljivost lahko najdemo pri Katulu, Bibakulu¹⁸⁴ in Horaciju,¹⁸⁵ čeprav se pri slednjem vriva epoda.¹⁸⁶ Med lirskimi pesniki pa je ta isti Horacij malodane edini vreden branja; pogosto se namreč povzdigne, je zelo prijeten in mikaven, uporablja raznolike figure in je nadvse srečno drzen pri izbiri besed. Če bi hoteli dodati še koga, bo to nedavno umrli Cezij Bas,¹⁸⁷ vendar pa ga prekašajo talentirani še živeči pesniki.

97. Med starejšimi pisci komedije¹⁸⁸ se po vzvišenosti misli, tehtnosti besed in dostojanstvu nastopajočih oseb najbolj odlikujeta Akcij in Pakuvij.¹⁸⁹ Sicer pa lahko vidimo, da jima je manjkalo izbrušenosti in da svojih del nista dokončno izpilila; to je bila bolj pomanjkljivost časa kot pa njih samih; Akcij velja za močnejšega, a tisti, ki stremijo za tem, da bi veljali za učenjake, trdijo, da je Pakuvij bolj učen. **98.** Varijevega *Tiستا*¹⁹⁰ lahko primerjamo s katero koli grško tragedijo. Ovidijeva

¹⁸⁰Perzij: 34–62, delo *Saturae* (6 satir).

¹⁸¹Terencij Varo: Mark Terencij Varo Reatinec (116–27), avtor *Menipejskih satir* (*Saturae Menippeae*) v 150 knjigah. Delo je bilo pisano kot prozimetron; Varo se je v njih vzgledoval po kiničnem filozofu Menipu iz Gadare, vanje pa je vnesel rimskega duha in rimske motive.

¹⁸²zelo veliko učenih knjig: Njegov opus je obsegal 74 del v 620 večjih ali manjših knjigah.

¹⁸³vseh starožitnosti: Mišljeno je Varonovo delo *Antiquitates rerum humanarum et divinarum* (*Človeške* (25 knjig) *in božje* (16 knjig) *starožitnosti*).

¹⁸⁴Bibakulu: Furij Bibakul, eden izmed neoterikov, rojen l. 99, pesnik in govornik, znan po zelo ostrih epigramih.

¹⁸⁵Horaciju: v njegovih *Epodah* (prim. *Pisma* 1, 19, 24–25: ... *numeros animosque secutus Archilochi*).

¹⁸⁶epoda: epodično sosledje verzov, kombinacija jamskega trimetra in dimetra.

¹⁸⁷Cezij Bas: eden manjših pesnikov, Perzijev prijatelj. Po Perzijevi smrti je izdal zbirko njegovih satir (6 satir; 6. je posvečena Basu), umrl pa je menda ob izbruhu Vezuva l. 79.

¹⁸⁸Med starejšimi pisci komedije: Ne omenja Livija Andronika (284–204), Najvija (ok. 275–ok. 201) in Enija (239–169).

¹⁸⁹Akcij in Pakuvij: a) Akcij (*Accius*) (170–85); b) Pakuvij (*Pacuvius*) (ok. 220–ok. 130).

¹⁹⁰Varijevega *Tiستا*: Lucij Varij Ruf (64 pr. Kr.–9 po. Kr.), epski in tragiški pesnik, Vergilijev in Horacijev prijatelj, ki je po Vergilijevi smrti skupaj s Plotijem Tuko

*Medeja*¹⁹¹ po mojem mnenju kaže, kaj vse bi lahko ta mož dosegel, če bi se svojemu talentu ne vdajal, ampak bi ga obvladoval. Med temi, ki sem jih sam poznal, daleč prednjači Pomponij Sekund,¹⁹² za katerega so nekateri iz starejše generacije menili, da je premalo tragičen, priznavali pa so mu, da ga odlikujeta izobraženost in uglajenost. **99.** Najbolj šepamo na področju komedije.¹⁹³ Naj Varo le povzema mnenje Elija Stilona¹⁹⁴ in govori, da *bi Muze, če bi hotele govoriti latinsko, govorile v Plavtovem jeziku*,¹⁹⁵ naj stari kar povelečujejo Cecilija,¹⁹⁶ naj Terencijeve¹⁹⁷ komedije kar pripisujejo Scipionu Afričanu;¹⁹⁸ te so kljub temu v svoji literarni zvrsti najbolj prefinjene in bi bile še lepše, če bi bile napisane samo v jambskih trimetrih.¹⁹⁹ **100.** Naše komedije so le blede senca grških. Zdi se mi, da sama latinščina ne zajame tiste lepote, ki je bila dana samo Atičanom, saj je tudi Grki niso dosegli v nobenem drugem svojem dialektu. V togatah²⁰⁰ se odlikuje Afranij:²⁰¹ ko bi vsaj ne bil

izdal *Eneido*. Največji uspeh je dosegel s tragedijo *Tiest*, ki so jo uprizorili po bitki pri Akciju (l. 29).

¹⁹¹Ovidijeva *Medeja*: Delo je izgubljeno, ohranila sta se samo dva verza. Veljala je za najboljšo rimsko tragedijo nasploh; ni bila namenjena javni uprizoritvi, ampak recitaciji. Večina učenjakov jo uvršča med Ovidijeva zgodnja dela.

¹⁹²Pomponij Sekund: tragiški pesnik, umrl l. 60, precej neznan: omenja ga npr. Tacit (*Anali* 5, 8).

¹⁹³Najbolj šepamo na področju komedije: Po Plavtu in Terenciju rimska književnost ni več doživela razcveta komedije.

¹⁹⁴Elija Stilona: Lucij Elij Stilo Prekonin (*L. Aelius Stilo Praeconinus*; 154–70), znameniti rimski filolog, Ciceronov in Varonov učitelj.

¹⁹⁵*bi Muze ... govorile v Plavtovem jeziku*: Poleg številnih slovničnih, etimoloških, leksikalnih idr. razprav in komentarjev (npr. k zakoniku na 12 tablah in k stoletni pesmi (*Carmen Saliare*)) je Stilo posvetil veliko pozornosti Plavtu in njegovim komedijam; ukvarjal se je zlasti z vprašanjem izbora in pristnosti Plavtovih komedij. Pričujoči stavek kaže na njegovo veliko občudovanje do Plavta.

¹⁹⁶stari ... povelečujejo Cecilija: Cecilij Stacij (230/20–168), rimski komediograf. Varo, Horacij (*Pisma* 2, 1, 59), Volkacij Sedigit (gl. Avel Gelij, *Atiške noči* 15, 24), Seneka (*O kratkosti življenja* 2, 21) ter Gelij (*Atiške noči* 4, 20, 13) so Cecilija vrednotili zelo visoko. Cicero je do njega precej bolj kritičen (*Pisma Atiku* 7, 3, 10).

¹⁹⁷Terencijeve: Publij Terencij Afer (195/85–159).

¹⁹⁸pripisujejo Scipionu Afričanu: O tem poroča Svetonij (*Terencijev življenjepis*): *Non obscura fama est adiutum Terentium in scriptis a C. Laelio et Scipione, eamque ipse auxit, numquam nisi leviter refutare conatus, ut in prologo Adelphorum*. Enako Cicero, *Pisma Atiku* 3, 10.

¹⁹⁹bi bile ... v jambskih trimetrih: Antični kritiki (med njimi tudi Kvintilijan) so na področju komedije dajali prednost jambskemu trimetru.

²⁰⁰togatah: *fabulae togatae* ali samo *togatae*, komedije z rimsko motiviko (njihovo nasprotje so *fabulae palliatae*, komedije z grško motiviko), ki jih delimo na: a) *fabulae trabeatae* in b) *fabulae tabernariae*.

²⁰¹Afranij: druga polovica 2. stol.–prva polovica 1. stol.; že v antiki so ga šteli za največjega mojstra togat.

vsebin svojih dram omadeževal z umazanimi pederastičnimi razmerji ter s tem razkril svoja nagnjenja.

101. Na področju zgodovinopisja pa verjetno prav nič ne zaostajamo za Grki. Salustija²⁰² bi brez strahu postavil ob bok Tukididu in Herodot bi najbrž ne bil prav nič nejevoljen, da enačimo z njim Tita Livija,²⁰³ ki je izjemno prijeten in nadvse jasen pripovedovalec, v svojih govorih pa kaže govorniško spretnost, ki se je ne da opisati; vse, kar pove, ustreza tako okoliščinam kot tudi osebam. Čustev, zlasti še nežnejših ni (da se izrazim karseda skromno) noben zgodovinar prikazal nazorneje. **102.** In tako je z drugačnimi odlikami dosegel nesmrtno Salustijevo naglico. Izvrstna se mi zdi misel Servilija Nonijana,²⁰⁴ da sta si bolj enakovredna kot pa podobna; Servilij, ki sem ga sam poslušal, je bil izjemno bistroumen in poln dobrih misli, ni pa bil dovolj zgoščen, kot to zahteva dostojanstvo zgodovinopisja. **103.** To dostojanstvo je s svojim stilom sijajno ponazoril (zlasti v knjigah o germanski vojni) nekoliko starejši pisec, Aufidij Bas,²⁰⁵ ki v vseh pogledih zasluži pohvalo, a včasih piše pod svojimi zmožnostmi. **104.** Še živi in venča slavo našega časa mož, ki zasluži, da se ga spominjajo prihodnji rodovi, mož, ki bo nekoč užival sloves, dandanes pa ga spoznavamo.²⁰⁶ Kremucijeva prostodušnost²⁰⁷ ima upravičeno svoje občudovalce, čeprav so izločili vse odlomke, ki so mu škodovali; vendar lahko bogato vznesenega duha in drzne misli odkrijemo tudi v tem, kar se je ohranilo. Tu so še drugi dobri pisci, vendar se tukaj dotikamo literarnih vrst, ne pretikamo knjižnic.

²⁰²Salustija: 86–35.

²⁰³Tita Livija: 59 pr. Kr.–17 po Kr.

²⁰⁴Servilija Nonijana: Mark Servilij Nonijan, govornik in zgodovinar (umrl ok. l. 60).

²⁰⁵Aufidij Bas: Zgodovinar iz 1. stol. po Kr., avtor del o vojni z Germani (*Libri belli Germanici*), v katerih je predstavil vojaško delovanje Tiberija, Druza in Germanika, ter o rimski zgodovini, ki so nastala kot nadaljevanje Livijeve zgodovine do Klavdijeve smrti (to delo je nadaljeval Plinij starejši; gl. *Naravoslovje*, uvod 20).

²⁰⁶Še živi ... spoznavamo: Ni jasno, koga ima Kvintilijan v mislih, predvsem zato, ker sicer ne omenja nobenega še živečega avtorja razen Domicijana. Nekateri domnevajo, da gre za Tacita, večina pa meni, da gre za Fabija Rustika, zgodovinarja cesarske dobe, ki ga je zelo cenil Tacit (*Agrikola* 10: ... *Livius veterum, Fabius Rusticus recentium eloquentissimi auctores* ...); umrl je v začetku 2. stoletja.

²⁰⁷Kremucijeva prostodušnost: Kremucij, rimski zgodovinar iz Avgustovega in Tiberijevega obdobja, je bil vnet republikanec. Ker je v svojih delih hvalil Kasija in Bruta, je moral l. 25 pred sodišče oz. pred senat, ki je sklenil, naj se njegove spise zažge. Mož je (kot piše Tacit v *Analih* (4, 34–35)) *egressus dein senatu vitam abstinentia finivit*. Dela so se ohranila, ker jih je skrila njegova hči Marcija (tej je Seneka ob očetovi smrti napisal tolažilni spis *Ad Marciam consolatio*), izdali pa so jih – seveda očiščene vseh republikanskih primesi – šele pod cesarjem Kaligulo.

105. Še zlasti pa lahko govorniki rimsko govorništvo enačijo z grškim; Cicerona²⁰⁸ bi namreč brez strahu postavil nasproti kateremu koli izmed grških govornikov. Dobro vem, kakšno polemiko izzivam,²⁰⁹ še zlati zato, ker ni moj namen, da bi ga sedaj primerjal z Demostenom; to namreč ne sodi sem, saj menim, da je treba Demostena prav posebej brati, oziroma, da se ga je treba učiti na pamet. **106.** Menim, da so njune odlike v veliki meri podobne: zamisel, razporeditev, metoda delitve, priprave in dokazovanja, skratka vse, kar je povezano z invencijo. V stilu pa je določena razlika: Demosten je bolj zgoščen, Cicero je obširnejši; prvi krajše zaokrožuje periode, slednji širše; Demosten se vedno spopada z urnim vbodom meča, Cicero pogosto tudi z udarci težke gorjače; prvemu ne moremo ničesar odvzeti, slednjemu ne moremo ničesar dodati; Demosten vlaga več truda, Cicero pa je večji naravni talent. **107.** Kar zadeva duhovitost in vzbujanje sočutja, dva elementa, ki zelo močno vplivata na čustva, Grke prekašamo. Demostenu morda navada v Atenah ni dovoljevala peroracij,²¹⁰ vendar pa tudi nam raznoliki značaj latinskega jezika ne dovoljuje tistih posebnosti, ki jih občudujejo Atičani. Ne moremo pa primerjati njunih pisem, čeprav so ohranjena pisma obeh,²¹¹ in tudi dialogov ne; Demosten jih namreč ni pisal. **108.** Demostenu moramo priznati prvenstvo v tem, da je živel prej in da je v veliki meri povzdignil Cicerona do tako visoke stopnje. Zdi se mi namreč, da je Mark Tulij s tem, ko se je povsem posvetil posnemanju Grkov, pokazal Demostenovo moč, Platonovo bujnost in Izokratov čar. **109.** Njihovih najvišjih kvalitet pa ni dosegel samo s študijem, ampak je vir večine oziroma kar vseh svojih odlik našel v sebi, v neizmernem bogastvu svojega nesmrtnega talenta. *Ne zbira deževnice*, kot pravi Pindar,²¹² *ampak bogato kipi na dan v živem vrelcu*; rojen je bil kot

²⁰⁸Cicerona: Zelo lepo in zgovorno pričevanje o Ciceronovem pomenu v rimskem govorništvu nam je zapustil Seneka starejši (*Kontroverzije* 1, uvod 6): *Quidquid Romana facundia habet, quod insolenti Graeciae aut opponat aut praeferat, circa Ciceronem effloruit; omnia ingenia, quae lucem studiis nostris adtulerunt, tunc nata sunt.*

²⁰⁹kakšno polemiko izzivam: Cicero in njegova vloga ter vplivi aticistične in azijanske šole nanj, vse to so bile teme številnih polemik, verjetno pa Kvintilijan namiguje na precej negativno stališče svojih sodobnikov do Cicerona (o tem poroča Avel Gelij, *Atiške noči* 17, 1, 1): *... nonnulli tam prodigiosi tamque vecordes extiterunt, in quibus sunt Gallus Asinius et Largius Licinus, cuius liber etiam fertur infando titulo »Ciceromastix«, ut scribere ausi sint M. Ciceronem parum integre atque improprie atque inconsiderate locutum.*

²¹⁰navada v Atenah ... peroracij: lat. *peroratio*, del govora, kjer lahko govornik najbolj vpliva na čustva poslušalcev (gl. *Vzgoja govornika* 4, 1, 28: *in epilogo vero liceat totos effundere adfectus*). O tej atenski navadi govori Kvintilijan sam (6, 1, 7): *... quia Athenis adfectus movere etiam per praeconem prohibebatur orator.*

²¹¹so ohranjena pisma obeh: Za pisma, ohranjena pod Demostenovim imenom, lahko danes zagotovo trdimo, da so nepristna.

²¹²kot pravi Pindar: Med ohranjenimi Pindarjevimi deli omenjenega citata ne naj-

dar Previdnosti, da bi govorništvo na njem preizkusilo vse svoje moči. Kdo nas namreč more natančneje poučiti, kdo silneje pretresti? **110.** Je bil sploh kdaj komu dan tolikšen čar? Človek bi mislil, da za tisto, kar skuša s silo doseči, prosi, in čeprav s svojo močjo sodnika speljuje s prave poti, se kljub temu dozdeva, da sodnik v to ni prisiljen, ampak da mu sledi sam.²¹³ **111.** Veljava vseh njegovih govorov je tolikšna, da nas je kar sram ne soglašati z njim, in v njih ne prikazuje zagovornikove²¹⁴ vneme, ampak verodostojnost priče ali sodnika; in medtem ko vse te odlike, izmed katerih bi tudi z največjim trudom posameznik le stežka dosegel eno samo, neprisiljeno tečejo, njegov govor, najlepši, kar smo jih kdaj koli slišali, kljub temu kaže izjemno okretnost. **112.** Zato so ga njegovi sodobniki upravičeno imenovali kralj sodišč,²¹⁵ pri potomcih pa je dosegel to, da ime Cicero ni ime za človeka, ampak sinonim za govorništvo. Po njem se torej zgledujmo, njega imejmo pred očmi kot vzor in tisti, ki mu bo Cicero res vseč, naj ve, da je dosegel napredek. **113.** Azinij Polio²¹⁶ je zelo domisel, nadvse skrben (po mnenju nekaterih kar preveč), zelo razsoden in poln življenja: med Ciceronovim sijajem in eleganco ter njim je tolikšna razlika, da bi ga lahko šteli za sto let starejšega.²¹⁷ Mesala²¹⁸ pa je uglajen, jasen in v stilu na nek način razkriva svoj plemeniti rod, vendar je njegova moč manjša. **114.** Če pa bi se bil Gaj Cezar posvetil samo govorništvu, bi veljal med rimskimi govorniki za edinega resnega tekmeča Ciceronu.²¹⁹ Tolikšna moč je v

demo, le izraz *phuvias aquas* ustreza besedni povezavi οὐρανίων ὑδάτων ὑμβρίων iz 11. olimpijske ode.

²¹³mu sledi sam: Kvintilijan navaja tri naloge govornika, enako kot v 3, 5, 2: *Tria sunt item, quae praestare debeat orator, ut doceat, moveat, delectet.*

²¹⁴zagovornikove: *advocatus* (Kvintilijan navadno uporablja ta izraz) = *causidicus, patronus, actor causae.*

²¹⁵kralj sodišč: Tega se je zavedal tudi sam Cicero (*Pisma prijateljem* 7, 24, 1): ... *olim cum regnare existimabamur ...; Pisma prijateljem* 9, 18, 1: ... *amisso regno forensi ...*

²¹⁶Azinij Polio: 76 pr. Kr.–4 po Kr., rimski državnik, vojskovodja, intelektuallec, pesnik (avtor nekaj pesmi in tragedij), zgodovinopisec (zgodovina državljskih vojn v 17. knjigah (od prvega triumvirata l. 60 do vojne proti Sekstu Pompeju l. 35), *periculosae plenum opus aleae*, kot pravi Horacij (*Pesmi* 2, 1, 6), ustanovitelj prve javne knjižnice v Rimu (po umiku iz javnega življenja l. 40, po vojni z Iliri; knjižnico je ustanovil s plenom iz te vojne), literarni kritik in mecen, dober govornik in prvi, ki je v Rimu vpeljal modo javnih recitacij.

²¹⁷sto let starejšega: Ohranjeni odlomki kažejo, da je bil Polio kljub domiselnosti stilno precej arhaičen in okoren. Podobno ga ocenjuje Tacit (*Pogovor o govornikih* 21): ... *videtur mihi inter Menenius et Appios studuisse.*

²¹⁸Mesala: ok. 64 pr. Kr.–8 po Kr., rimski politik, literat in literarni mecen. Ukvarjal se je s filozofijo, pesništvom (bukolična poezija; v mladosti je pisal pesmi tudi v grščini), jezikoslovjem, zgodovinopisjem (*Comentarii* o drugem triumviratu) ter retoriko.

²¹⁹Gaj Cezar ... tekmeča Ciceronu: Cezarjevi govori se niso ohranili, sicer pa se o

njem, tako je bistroumen in tako ognjevit, da je jasno razvidno, da je govoril z isto vnemo, s kakršno se je vojskoval. Vse te odlike pa krasi zelo izbran jezik, v katerega se je še posebej poglobljal.²²⁰ **115.** Celij²²¹ je zelo nadarjen in kot tožilec še posebej uglajen; mož bi si zaslužil, da bi mu usoda naklonila boljši značaj in daljše življenje. Naletel sem na nekatere, ki so Kalvu²²² dajali prvenstvo pred vsemi, pa tudi na takšne, ki so se pridružili Ciceronovemu mnenju,²²³ da je Kalv zaradi pretirane samokritike postal slabokrven v svojih delih; vendar pa je njegov stil slovesen, resnoben, prečiščen in pogosto tudi ognjevit. Posnema atiške govornike in če je nameraval v svojih odlikah napredovati, mu je prezgodnja smrt²²⁴ storila krivico, ne pa tudi v primeru, če je nameraval nazadovati. **116.** Tudi Servij Sulpicij²²⁵ si je s tremi govori upravičeno prislužil velik sloves. Če beremo s kritičnim očesom, bomo marsikaj posnemanja vrednega našli pri Kasiju Severu,²²⁶ ki bi ga bilo treba uvrščati med najboljše govornike, če bi svojim ostalim odlikam dodal še ustrezen kolorit in dostojanstven izraz. **117.** Je namreč izredno nadarjen, čudovito zajedljiv, uglajen in ognjevit, vendar je bolj ubogal svoj razdražljivi značaj kot pa razum. Njegovi dovtipi so sicer pikri, vendar je pogosto tudi sama ta pikrost smešna. **118.** Še veliko drugih dobrih govornikov je, vendar bi predolgo trajalo, če bi obravnaval vse. Med mojimi sodobniki daleč najbolj izstopata Domicij Afer in Julij Afričan.²²⁷ Domiciju moramo priznati prvenstvo na področju besedne umetnosti in stilizacije nasploh; brez strahu bi ga lahko prišteli k starim govornikom. Julij je bolj energičen, vendar pretirano natančen glede besedišča, včasih preobširen v skladnji in nezmeren v rabi metafor. Še pred kratkim so živeli zelo talentirani možje. **119.** Tudi Trahal²²⁸ je večinoma vzvišen, dovolj jasen in človek bi si mislil, da stremlji za

njem kot govorniku in kot literatu vsi antični kritiki (z izjemo Poliona) izražajo zelo pohvalno.

²²⁰se je še posebej poglobljal: Zlasti v svoji razpravi *De analogia*.

²²¹Celij: Mark Celij Ruf (82–48); l. 56 ga je Cicero zagovarjal zoper Klodijeve obtožbe (Ruf je bil namreč Milonov pristaš).

²²²Kalvu: Gaj Licinij Kalv (82–47), pesnik, eden vodilnih neoterikov, na področju govorništva aticist. Posebej znamenit je njegov govor *In Vatinium*.

²²³ki so se pridružili Ciceronovemu mnenju: gl. Cicero, *Brut* 283.

²²⁴prezgodnja smrt: Umrl je star 35 let.

²²⁵Servij Sulpicij: 105–43, Ciceronov sodobnik in prijatelj, znamenit pravnik; Cicero ga je zelo cenil (prim. *Brut* 153).

²²⁶Kasiju Severu: konec 1. stol. pr. Kr.–začetek 1. stol. po Kr., kritik političnih razmer in vodilnih osebnosti svojega časa. Zaradi sramotilnih spisov ga je Avgust izgnal na Kreto, Tiberij pa na Serifos v Kikladih, kjer je l. 34 umrl. Tacit zanj pravi (*Anali* 4, 21, 3), da je bil *sordidae originis, maleficae vitae; sed orandi validus*.

²²⁷Domicij Afer in Julij Afričan: a) Domicij Afer – gl. § 86; b) Julij Afričan – Afrov sodobnik, znan govornik (*Vzgoja govornika* 8, 5, 15).

²²⁸Trahal: Mark Galerij Trahal, konzul l. 68 skupaj s Silijem Italikom. Slovel je kot

popolnostjo, vendar pa je boljši, če ga poslušáš, kot pa če ga bereš. Imel je zelo lep glas – tako lepega glasu nisem slišal še pri nikomer –, izgovarjavo, s katero bi lahko nastopal na odru in očarljiv nastop, kratka, imel je obilo vseh zunanjih danosti. Tudi Vibij Krisp²²⁹ je bil urejen, prijeten in rojen, da ustvarja prijetno razpoloženje, vendar pa je bil v zasebnih pravadah boljši kot v državnih. **120.** Če bi Julij Sekund²³⁰ živel dlje,²³¹ bi pri poznejših rodovih požel izjemno govorniško slavo; preostale svoje odlike bi dopolnil – in dopolnjeval jih tudi je – s tistimi elementi, katerih je tem primanjkovalo, namreč da bi bil precej bojevitejši ter da bi pogosteje skrbel za vsebino in ne le za stil. **121.** Sicer pa kljub zgodnji smrti zaseda pomembno mesto; tako spreten govornik je, tako mikavno razlaga, kar koli želi, tako jasen, lahkoten in lep je njegov stil, tako primerna je raba besed, tudi tistih, ki so rabljene figurativno, tako pomenljivi so tudi nekateri drzni izrazi. **122.** Tisti, ki bodo za mano pisali o govorništvu, bodo imeli obilo snovi za upravičeno pohvalo mojih slovečih sodobnikov. Tudi dandanes živijo izjemno talentirani možje,²³² ki so Forumu v ponos. Kajti že izpopolnjeni advokati tekmujejo s starejšo generacijo, mladina pa, ki stremi za popolnostjo, jih vneto posnema in se zgleduje po njih.

123. Preostanejo še pisci filozofskih del; v tej literarni zvrsti je dala rimska književnost kaj malo predstavnikov. Tako kot vsepovsod je Mark Tulij tudi v tej zvrsti Platonov tekmeč. Sijajno in dosti izjemneje kot v govorih je težavni snovi zadostil Brut:²³³ več lahko, da tisto, o čemer govori, tudi čuti. **124.** Zelo plodovit pisec je bil Kornelij Celz,²³⁴ ki se je zgledoval po Sekstijih,²³⁵ in to ne brez prefinjenosti in uglajenosti.

zelo lep in postaven govornik (*Vzgoja govornika* 12, 5, 5) ter po zelo lepem glasu (*Vzgoja govornika* 12, 10, 11).

²²⁹Vibij Krisp: ok. 10–ok. 90 po Kr., znameniti rimski govornik in ovadah (kot poroča Tacit, *Žgodovina* 2, 10).

²³⁰Julij Sekund: retor, Kvintilijanov sodobnik in prijatelj, Tacitov učitelj, eden od udeležencev *Pogovora o govornikih*.

²³¹Če bi ... živel dlje: Umril je ok. l. 88.

²³²dandanes živijo izjemno talentirani možje: Kvintilijan ima verjetno v mislih najprej udeležence Tacitovega *Pogovora o govornikih*: Marka Apra, že omenjenega Julija Sekunda, Vipstana Mesalo, dalje samega Tacita, Akvilija Regula, Eprija Marcela, Remija Palemona, Plinija mlajšega ter druge.

²³³Brut: Mark Junij Brut, Cezarjev morilec, govornik (aticist), filozof (stoiška in akademska šola), avtor (izgubljenih) razprav *De virtute*, *De officiis* in *De patientia*.

²³⁴Kornelij Celz: učenjak iz obdobja Avgusta in Tiberija, polihistor, avtor splošne enciklopedije z naslovom *Artes*, od katere se je ohranil samo razdelek *De medicina* v 8 knjigah.

²³⁵zgledoval po Sekstijih: Sekstija, oče in sin, Cezarjeva in Avgustova sodobnika, privrženca pitagorejske in v nekaterih ozirih tudi stoiške šole.

Med stoiki je za spoznavanje filozofskega nauka uporaben Plavt.²³⁶ Med epikurejci je Katij²³⁷ sicer površen, vendar zelo prijeten avtor. **125.** Po pregledu literarnih zvrsti, povezanih z govorništvo, sem z oceno Seneke²³⁸ še počakal, ker se je o meni razširilo napačno mnenje, češ da ga obsojam in da sem do njega sovražno nastrojen. Ta očitek je padel name, ko sem skušal popačeni in z vsemi mogočimi napakami izkrivljeni govorniški stil uravnati po strožjih merilih; vendar pa je v tistem času mladina brala skoraj izključno samo njegova dela. **126.** Saj sploh nisem skušal izločiti njegovih del, vendar pa nisem mogel dovoliti, da bi ga vrednotili višje kot boljše pisce, ki jih je nenehno napadal, ker se je zavedal, da je njegov stil drugačen in ni imel upanja, da bi si pridobil simpatije tistih, katerim so bili ti pisci všeč.²³⁹ Mladi so ga imeli sicer radi, posnemali pa so ga bolj malo; od njega so se oddaljevali toliko, kolikor je sam šel v razkorak s starejšimi pisci. **127.** Želeti bi si bilo namreč treba, da bi bili Seneki enakovredni, ali pa, da bi se mu vsaj kar najbolj približali. Toda mladini je bil všeč samo zaradi napak in vsakdo se je usmeril v posnemanje tistega, kar je mogel; in ko se je nato bahal, da se izraža enako kot Seneka, je Seneko spravljal na slab glas. **128.** Sicer pa je imel številne sijajne odlike: prožen in bogat talent, izjemno delovno vnemo ter vsestransko izobrazbo; kar zadeva slednjo, so ga včasih zavedli v zmoto tisti, ki jim je zaupal raziskovanje posameznih problemov.²⁴⁰ **129.** Ukvarjal se je skoraj z vsemi področji znanosti; ohranjeni so namreč tudi njegovi govori,²⁴¹ pesmi,²⁴² pisma²⁴³ in dialogi.²⁴⁴ Na področju filozofije je bil premalo kritičen, vendar pa je sijajno bičal napake. V njegovih delih je veliko dobrih misli, marsikaj je vredno branja zaradi moralnih vrednot, vendar pa je njegov stil v veliki meri popačen in zelo nevaren prav zato, ker v njem kar mrgoli mamljivih napak. **130.** Človek bi si želel, da bi se mož opiral sicer na svoje lastne

²³⁶Plavt: O njem vemo samo to, da je uvedel pojma *essentia* (gr. οὐσία) in *queentia* (*Vzgoja govornika* 2, 14, 2 in 3, 6, 23).

²³⁷Katij: Insuber po rodu, Ciceronov sodobnik in avtor (kot poroča Horacijev komentator Porfirij k *Satiram* 2, 4, 1) 4 knjig *De rerum natura et de summo bono*.

²³⁸Seneka: 4. pr. Kr.–65 po Kr.

²³⁹katerim so bili ti pisci všeč: O tem poroča Avel Gelij (*Atiške noči* 12, 2, 3–10). V 114. pismu (*Ad Lucilium*) pa Seneka kritizira Salustija in njegove posnemovalce.

²⁴⁰zaupal raziskovanje posameznih problemov: Gre za dela s področja naravoslovja: *De forma mundi, De motu terrarum, De piscium natura, De lapidum natura, De situ Indiae, Naturales Quaestiones*.

²⁴¹govori: Govoril jih je v senatu ali pisal za Nerona (Tacit, *Anali* 13, 3 in 11; *Anali* 14, 11; *Vzgoja govornika* 8, 5, 18); noben govor ni ohranjen

²⁴²pesmi: Pri tem se naslanjamo na Tacita (*Anali* 14, 52): ... *carmina* (sc. ne tragedije) *crebrius factitare* ...

²⁴³pisma: sc. *Epistulae morales ad Lucilium* (124 pisem v 20 knjigah).

²⁴⁴dialogi: 10 dialogov oz. razprav v 12 knjigah.

sposobnosti, vendar pa na kritično presojo koga drugega. Če bi namreč opustil nekatere slabosti, če bi ne bil stremel za nepravilnostmi, če ne bi bil zaljubljen v vsa svoja dela, če bi moči svoje snovi ne oslabil z epigramsko kratkimi stavki, bi mu priznanja ne dajala navdušena mladež, ampak učenjaki, in to soglasno. **131.** Vendar pa tudi tako zasluži, da ga berejo odrasli možje, ki so svoje moči oblikovali v strožjem stilu, še zlasti zato, ker lahko uri kritično presojo s tem, da se odločajo zanj ali proti njemu. Kot sem dejal, marsikaj pri njem zasluži pohvalo, marsikaj je celo občudovanja vredno; vendar pa le bodimo previdni pri izbiri; o, ko bi bil to tudi sam storil! Njegov genij je bil namreč vreden, da bi stremel za višjimi ideali, saj je uspel v vsem, v čemer je hotel.